

Futures Studies of Takaful Accounting in Iran

Mohammad Javad Zare Bahnamiri^{1,*}, Mohammad Hasan Maleki², Amirabbas Salemi³

¹Associate Professor, Department of Accounting, Faculty of Economic Sciences and Administration, Qom University, Qom, Iran.

²Professor, Department of Management, Faculty of Economic Sciences and Administration, Qom University, Qom, Iran.

³Master's Student, Accounting, Faculty of Economic Sciences and Administration, Qom University, Qom, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 27 March 2026

Final revision: 28 May 2026

Accepted: 22 June 2026

Early online access: 22 June 2026

Published: 1 October 2026

Keywords:

Accounting

Driver

Futures studies

Fuzzy delphi

Islamic accounting

Scenario analysis

Takaful

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: In recent decades, the Takaful industry has experienced a rapid growth in Islamic countries as a Shariah-compliant alternative to conventional and Western insurance. With the increasing demand for transparency and compliance with Shariah principles, the need for specialized accounting frameworks for this industry has become prominent. The introduction of Takaful into Iran's formal insurance system has created multiple challenges in the areas of recognition, measurement, and financial disclosure, necessitating a future-oriented approach. The primary objective of this research is to identify and analyze the key driving forces shaping the future of Takaful accounting in Iran, to prioritize these drivers, and to develop plausible scenarios for this future. Accordingly, the findings of this study can provide a scientific and policy-oriented roadmap for insurance companies, regulators, and professionals.

METHODS: This research is applied in terms of purpose and adopts a mixed-methods approach in terms of methodology. To achieve the research objectives, a combination of two quantitative methods—the Fuzzy Delphi Method and the MARCOS multi-criteria decision-making method was deployed. The number of experts participating in this study was 15, considered appropriate and acceptable for judgment-based and expert-centered methods. The expert evaluation questionnaire was developed based on a literature review, and to assess its validity, the Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI) of Lawshe were applied. The research process was conducted during 2024–2025. This study was conducted in four stages. In the first stage, the drivers influencing the future of Takaful accounting were identified through a literature review. In the second stage, expert evaluation questionnaires were distributed among selected experts to screen the identified drivers using the Fuzzy Delphi Method. In the third stage, the key drivers affecting the future of Takaful accounting in Iran were prioritized to extract the final drivers via the MARCOS multi-criteria decision-making method. In the fourth stage, the plausible Takaful accounting scenarios in Iran were mapped using the final drivers, with focus group interviews as the primary tool.

FINDINGS: In the first stage, an initial list of drivers influencing the future of Takaful accounting in Iran was prepared through a review of previous studies. In this stage, 25 drivers were identified and classified into five main categories: socio-cultural, technological, regulatory, market-related, and economic drivers. In the second stage, the Fuzzy Delphi Method was employed to screen these drivers and identify the key ones. For this purpose, a questionnaire was designed and distributed among a group of experts. As a result of this process, 17 drivers were excluded due to not meeting the required criteria, and 8 drivers were selected for final ranking. The Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI) of Lawshe were calculated for the drivers in this study, confirming that all retained drivers possessed acceptable validity. In the next stage, these 8 drivers were further evaluated using the MARCOS method to rank and prioritize them based on multiple criteria. According to the scores, the drivers "competitiveness of Takaful against conventional insurance" and "development of Islamic financial culture" received the highest priority. In the final stage, future scenarios for Takaful accounting were developed based on these two high-priority drivers and focus group interviews. Each driver consisted of two contrasting states. The contrasting states for the first driver are: low competitiveness of Takaful against conventional insurance versus high competitiveness of Takaful against conventional insurance. The second driver also has two contrasting states, which are: significant development of Islamic financial culture versus weak development of Islamic financial culture. Overall, four plausible future scenarios for Takaful accounting in Iran were derived, reflecting different combinations of these two drivers, including significant development of Islamic financial culture alongside low competitiveness of Takaful, significant development of Islamic financial culture alongside high competitiveness of Takaful, weak development of Islamic financial culture alongside low competitiveness of Takaful, and weak development of Islamic financial culture alongside high competitiveness of Takaful.

CONCLUSION: Considering the four plausible scenarios for the future of Takaful accounting in Iran, it is essential for policymakers and insurance companies to adopt a set of coordinated measures to enable the sustainable and competitive development of Takaful. These measures should contribute both to the expansion of Islamic financial culture and to strengthening the competitiveness of Takaful against conventional insurance. The following recommendations are structured around five key areas. Key areas for action include establishing a legal and regulatory framework for the formation of Takaful companies, providing tax incentives, formulating Shariah-based regulations, and creating specialized regulatory bodies to enhance transparency and accountability; developing diverse, simple, and competitive insurance products tailored to societal needs while standardizing schemes to increase trust; conducting public awareness campaigns, promoting Islamic financial culture, and training specialized human resources; utilizing artificial intelligence, blockchain, and data analytics to improve processes, transparency, and efficiency; and expanding Takaful reinsurance, establishing Shariah-compliant guarantee funds, and employing Islamic financial instruments within company structures.

*Corresponding Author:

Email: Mj.zare@qom.ac.ir

Phone: +98 2532103921

ORCID: 0000-0003-3992-8810

DOI: 10.22056/ijir.2026.04.05

مقاله پژوهشی

آینده پژوهی حسابداری تکافل در ایران

محمدجواد زارع بهنمیری^{۱*}، محمدحسن ملکی^۲، امیرعباس سالمی^۳

^۱دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران.

^۲استاد، گروه مدیریت، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران.

^۳دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده:

تاریخ های مقاله:

دریافت: ۷ فروردین ۱۴۰۵

بازنگری نهایی: ۷ خرداد ۱۴۰۵

پذیرش: ۱ تیر ۱۴۰۵

زودآیند: ۱ تیر ۱۴۰۵

انتشار: ۹ مهر ۱۴۰۵

کلمات کلیدی:

آینده پژوهی

پیشران

تحلیل سناریو

تکافل

حسابداری

حسابداری اسلامی

*نویسنده مسئول:

ایمیل: Mj.zare@qom.ac.ir

تلفن: +۹۸ ۲۵۳۲۱۰۳۹۲۱

ORCID: 0000-0003-3992-8810

DOI: 10.22056/ijir.2026.04.05

پیشینه و اهداف: در دهه های اخیر، با گسترش صنعت تکافل در کشورهای اسلامی، نیاز به توسعه چهارچوب های حسابداری منطبق با مبانی شریعت بیش از پیش احساس می شود. ورود تکافل به صنعت بیمه ایران و چالش های حسابداری آن، ضرورت انجام پژوهشی جامع در این زمینه را آشکار ساخته است. این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل پیشران های اصلی مؤثر بر آینده حسابداری تکافل در ایران انجام شده است.

روش شناسی: این پژوهش از نظر جهت گیری کاربردی و از منظر روش شناسی آمیخته است و داده ها از طریق ابزارهای میدانی گردآوری شده اند. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۵ خبره در حوزه های حسابداری، بیمه و تکافل است که به صورت قضاوتی انتخاب شدند. پژوهش طی سال های ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴ در چهار مرحله اجرا شد: مرحله اول، استخراج پیشران های مؤثر از طریق مرور ادبیات؛ مرحله دوم، غربال پیشران ها با استفاده از پرسش نامه خبره سنجی و روش دلفی فازی؛ مرحله سوم، اولویت بندی پیشران های غربال شده با استفاده از پرسش نامه اولویت سنجی و روش مارکوس؛ و مرحله چهارم، تدوین سناریوهای باورپذیر آینده حسابداری تکافل در ایران با ابزار مصاحبه با گروه های کانونی.

یافته ها: از میان ۲۵ پیشران استخراج شده از طریق مرور ادبیات، که در پنج بخش اصلی پیشران های اجتماعی فرهنگی، پیشران های فناوری، پیشران های نظارتی، پیشران های مربوط به بازار و پیشران های اقتصادی طبقه بندی شدند، ۱۷ پیشران با استفاده از روش دلفی فازی حذف شدند و ۸ پیشران باقی ماندند و با استفاده از روش مارکوس اولویت بندی شدند که براساس نتایج روش مارکوس، دو پیشران رقابت تکافل با بیمه های مرسوم و توسعه فرهنگ مالی اسلامی بیشترین تأثیر را بر آینده حسابداری تکافل دارند. براساس این دو پیشران و حالت های متضاد آنها، چهار سناریوی باورپذیر برای آینده حسابداری تکافل در ایران ترسیم شد.

نتیجه گیری: به سیاست گذاران و شرکت های بیمه توصیه می شود با اتخاذ رویکردی جامع در پنج محور «حمایت قانونی و نظارتی»، «توسعه خدمات و محصولات»، «فرهنگ سازی و آموزش»، «نوآوری فناوری» و «تحول دیجیتال» و «زیرساخت های مالی اسلامی»، زمینه را برای توسعه پایدار و رقابتی تکافل در ایران فراهم سازند.

توجه: مدت زمان بحث و انتقاد برای این مقاله تا ۱۱ اکتبر ۲۰۲۶ در وبسایت IJIR در «نمایش مقاله» باز است.

سیاست‌های حمایتی از سوی دولت‌ها، پیشرفت‌های مداوم فناوری و توسعه اقتصادی در کشورهای اسلامی قرار دارد.

صنعت تکافل یکی از سریع‌ترین صنایع در حال رشد در جهان اسلام است (Akhter et al., 2021). این پیشرفت شتابان در صنعت تکافل باعث تقاضا برای شفافیت بیشتر می‌شود. انتظار می‌رود این شفافیت ساختار متصدیان تکافل را که از نظر فلسفه، ساختار و حقوق مشارکت‌کنندگان و همچنین حقوق ذی‌نفعان منحصربه‌فردند، منعکس کند. عدم شفافیت تأثیرات منفی بر ارزش سهام صنعت تکافل دارد. این شرایط فشار بیشتری را برای متصدیان تکافل ایجاد می‌کند تا داوطلبانه اطلاعات مالی بیشتری را بیش از نیاز افشا کنند (Hassan & Rohayem, 2009).

در ساختار تکافل، برخلاف بیمه‌های تجاری که مبتنی بر انتقال ریسک به شرکت بیمه است، ریسک در میان مشارکت‌کنندگان توزیع می‌شود و متصدی تکافل صرفاً مدیریت‌کننده وجوه دریافتی از مشارکت‌کنندگان تکافل است (Hassan, 2020). این ویژگی، مستلزم داشتن چهارچوب‌های خاص حسابداری و گزارشگری مالی است که هم با اصول شرعی سازگار باشد و هم پاسخگوی الزامات شفافیت و مقایسه‌پذیری باشد (Habib, 2018).

از سوی دیگر، حرفه حسابداری نیز در سال‌های اخیر با تحولات محیطی، فناوری‌های جدید، الزامات مقرراتی بین‌المللی و انتظارات روزافزون ذی‌نفعان مواجه شده است. در چنین شرایطی، حسابداری تکافل با دوگانه‌ای از پیچیدگی و ضرورت مواجه است: از یک سو نیاز به تبعیت از اصول شریعت و از سوی دیگر پاسخگویی به نهادهای ناظر مالی، مالیاتی و سرمایه‌گذاران. این دوگانه، اهمیت پرداختن به آینده این حوزه را دوچندان کرده است.

با وجود اهمیت روزافزون صنعت تکافل، بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که در ایران، تمرکز اصلی مطالعات انجام‌شده عمدتاً بر جنبه‌های حقوقی (جلیلی و همکاران، ۱۳۹۶)، کارایی عملیاتی (امجدی و همکاران، ۱۴۰۰) و پیاده‌سازی اجرایی تکافل (حاجی علی اکبری و همکاران، ۱۳۹۹) بوده و تاکنون هیچ پژوهش مستقلی به بررسی آینده حسابداری تکافل در چهارچوب آینده‌پژوهی نپرداخته است. این خلأ پژوهشی در شرایطی است که توسعه صنعت تکافل در کشور، به‌ویژه با ورود آن به نظام رسمی بیمه، مستلزم طراحی نظام‌های حسابداری، افشا و گزارشگری مالی به‌صورت سنجیده و آینده‌نگرانه است. بنابراین، مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که با توجه به روندهای جهانی در صنعت تکافل و تغییرات گسترده در استانداردهای بین‌المللی حسابداری، آینده حسابداری تکافل در ایران با چه پیشران‌هایی شکل خواهد گرفت و چه مسیرهایی را می‌توان برای توسعه آن پیش‌بینی کرد.

هدف اصلی این پژوهش، آینده‌پژوهی در حوزه حسابداری تکافل در ایران و ترسیم چشم‌اندازی روشن از مسیرهای محتمل آن است. در این راستا، نخست تلاش می‌شود پیشران‌های اصلی مؤثر بر تحولات حسابداری تکافل شناسایی شود. سپس این پیشران‌ها تحلیل و بررسی می‌شود تا عوامل نهایی و تعیین‌کننده‌ای که بیشترین اثر

در دهه‌های اخیر، صنعت بیمه به‌عنوان یکی از ارکان اصلی نظام مالی در کشورهای مختلف، در مسیر تحول و تنوع ساختاری قرار گرفته است. با این حال، در جوامع اسلامی، ماهیت بیمه‌های متعارف همواره با چالش‌های فقهی همراه بوده است. فقهای اهل سنت، به‌ویژه به دلیل وجود عناصر غرر (عدم قطعیت)، میسر (قمار) و ربا، مشروعیت بیمه متعارف را زیر سؤال برده‌اند (Alshammari et al., 2019). همین امر زمینه‌ساز ظهور ساختاری جایگزین با عنوان «تکافل» شده است؛ تکافل رویکرد اسلامی به بیمه است. تکافل جایگزینی برای بیمه سنتی و متعارف است که معمولاً به آن بیمه اسلامی نیز می‌گویند (Billah, 2003). مفهوم تکافل ریشه در نظام‌های اقتصاد اسلامی دارد که هدف آن ارتقای رفاه و همبستگی میان همه اقشار جامعه، از طریق همکاری و مسئولیت مشترک است (Khan et al., 2020).

بیمه متداول در چهارچوب فقه شیعه قابل قبول است، هرچند بیشتر علمای اهل سنت آن را تأیید نمی‌کنند (آزادبخت و همکاران، ۱۴۰۳). بنابراین، ارائه بیمه اسلامی (تکافل) می‌تواند با جلب مشارکت هموطنان اهل سنت، به‌ویژه در استان‌هایی با جمعیت بیشتر اهل سنت، رضایت بیشتری ایجاد کرده، هم‌زمان به گسترش صنعت بیمه در کشور کمک کند. از طرفی، معرفی مزایای بیمه تکافل، از جمله بازگشت مازاد سرمایه به مشارکت‌کنندگان، می‌تواند بسیاری از افراد را که پیش‌تر در صنعت بیمه فعال نبوده‌اند، به استفاده از خدمات بیمه‌ای ترغیب کند. یکی از شاخص‌های مهم برای سنجش وضعیت صنعت بیمه، ضریب نفوذ بیمه است که از رابطه زیر به دست می‌آید (شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۹):

$$\text{ضریب نفوذ بیمه (\%)} = \frac{\text{مجموع حق بیمه تولیدی}}{\text{تولید ناخالص داخلی}} \times 100$$

طبق گزارش سیگما، ضریب نفوذ بیمه در ایران در سال ۲۰۱۸ برابر با ۰۱/۲ درصد بوده و ایران در میان ۱۴۷ کشور جهان، رتبه ۶۳ را به خود اختصاص داده است (پرور، ۱۳۹۸). در سال‌های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، ضریب نفوذ بیمه همچنان روند کاهشی داشته و براساس آمار بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران، به حدود ۸/۱ درصد رسیده است (قربانی و همکاران، ۱۴۰۴). درحالی‌که میانگین جهانی این شاخص حدود ۷ درصد است که نشان از استفاده نسبتاً کم از بیمه در مقایسه با حجم اقتصاد کشور دارد (خندان و همکاران، ۱۴۰۲).

اندازه بازار جهانی تکافل در سال ۲۰۲۴ برابر با ۳۶.۵۷ میلیارد دلار آمریکا برآورد شده است. طبق پیش‌بینی آیمارک گروپ (IMARC Group, 2024)، پیش‌بینی می‌شود این بازار تا سال ۲۰۳۳ به ۷۵.۲۶ میلیارد دلار برسد و در دوره ۲۰۲۵ تا ۲۰۳۳ نرخ رشد سالانه مرکب ۸.۲۸ درصدی را تجربه کند. در حال حاضر، شورای همکاری خلیج فارس با در اختیار داشتن ۸۵ درصد سهم بازار در سال ۲۰۲۴، بر این بازار تسلط دارد. رشد این بازار ناشی از افزایش جمعیت مسلمانان در سراسر جهان و افزایش آگاهی عمومی درباره امور مالی اسلامی است. افزون‌براین، سهم بازار تکافل تحت تأثیر عواملی چون وضع

و صندوق تکافل هستند. در بیمه‌های متعارف، مبلغ حق بیمه به‌عنوان درآمد در نظر گرفته می‌شود و بنابراین، متعلق به سهامداران است.

• در بیمه تکافل، مبلغ مازاد حاصل از صندوق تکافل میان مشارکت‌کنندگان توزیع می‌شود و سود حاصل از سرمایه‌گذاری بین مشارکت‌کنندگان و سهامداران تقسیم می‌گردد. در قراردادهای بیمه متعارف، مبلغ سود حاصل از سرمایه‌گذاری و مازاد فقط میان سهامداران توزیع می‌شود.

• در صورت کسری در صندوق تکافل، وام بدون بهره (قرض الحسنه) توسط وکیل، متصدی تکافل، ارائه می‌شود. اگر کسری در بیمه متعارف رخ دهد، نهاد بیمه به‌تنهایی مسئولیت آن را بر عهده دارد.

• در تکافل ریسک میان مشارکت‌کنندگان توزیع می‌شود، در مقابل، بیمه‌های متعارف براساس سازوکار انتقال ریسک عمل می‌کنند که ریسک از بیمه‌گذاران به شرکت بیمه منتقل می‌شود.

• در نظام تکافل، مفهوم غرر (عدم قطعیت) از طریق سازوکار مشارکت داوطلبانه و توزیع ریسک میان مشارکت‌کنندگان کاهش می‌یابد، زیرا هدف اصلی تکافل همکاری متقابل و حمایت جمعی است. در مقابل، در بیمه‌های متعارف، رابطه قراردادی میان بیمه‌گر و بیمه‌گذار مبتنی بر مبادله حق بیمه در برابر تعهد جبران خسارت است که می‌تواند واجد عناصری از عدم قطعیت تلقی شود. از این رو، تکافل با بازتعریف ساختار قراردادی، کوشیده است تا جنبه‌های غیرقطعی (غرر) را به حداقل برساند و آن را با اصول فقهی سازگار کند.

• کمک‌های تبرع که در صندوق تکافل ارائه می‌شود، عنصر میسر (قمار) را از میان می‌برد، زیرا در تکافل ریسک بین مشارکت‌کنندگان توزیع می‌شود و هیچ‌یک از طرفین متضرر نمی‌شوند. اگر عدم قطعیت رخ ندهد، مشارکت‌کنندگان حق مشارکت خود را از دست می‌دهند، درحالی‌که اگر عدم قطعیت رخ دهد، متصدی تکافل ممکن است با وجود پرداخت حق مشارکت‌های متعدد متضرر شود.

طبق بند ۵ استاندارد حسابداری مالی شماره ۴۳ سازمان آئوفی (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 2023-b) یک مؤسسه تکافل دارای ساختار منحصربه‌فردی است و شامل متصدی تکافل، صندوق تکافل مشارکت‌کنندگان (PTF) و در برخی مواقع (به‌ویژه در مورد مؤسسه تکافل خانواده) شامل صندوق سرمایه‌گذاری مشارکت‌کنندگان (PIF) است.

متصدی تکافل، عملیات تکافل را براساس قرارداد وکالت با حق‌الزحمه مدیریت می‌کند. همچنین، متصدی تکافل می‌تواند مسئولیت سرمایه‌گذاری دارایی‌های صندوق تکافل مشارکت‌کنندگان و صندوق سرمایه‌گذاری مشارکت‌کنندگان را از طریق مضاربه یا وکالت سرمایه‌گذاری (وکالت بالاستثمار) بر عهده بگیرد. متصدی تکافل ممکن است طبق مقررات یا رویه بازار یا مفاد اساسنامه خود، موظف به حمایت موقت از صندوق تکافل مشارکت‌کنندگان از طریق ارائه قرض‌الحسنه (وام بدون بهره) باشد. صندوق تکافل مشارکت‌کنندگان در پایان دوره گزارشگری یک مازاد یا کسری خواهد داشت که به‌طور کامل

را بر شکل‌گیری آینده این حوزه دارند، مشخص شوند. بر مبنای این تحلیل، سناریوهای باورپذیر و احتمالی برای آینده حسابداری تکافل در ایران طراحی خواهد شد تا بتوان مسیرهای مختلف پیش روی این نظام را به تصویر کشید. در نهایت، پژوهش حاضر در پی آن است که با ارائه راهکارها و پیشنهادهای کاربردی، زمینه تصمیم‌گیری آگاهانه‌تر برای نهادهای ناظر، سیاست‌گذاران و شرکت‌های فعال در صنعت تکافل فراهم شود. بر این اساس، پرسش‌های پژوهش حاضر عبارت‌اند از:

۱. پیشران‌های اصلی تأثیرگذار بر حسابداری تکافل در ایران چیست؟
۲. پیشران‌های نهایی اثرگذار بر آینده حسابداری تکافل در ایران چیست؟
۳. سناریوهای باورپذیر آینده حسابداری تکافل در ایران کدام‌اند؟

مبانی نظری پژوهش

تکافل واژه‌ای است عربی به‌معنای حمایت و جبران متقابل: به این معنا که هر یک از طرفین ضمن کمک به دیگران، از طرف آن‌ها نیز غرامت می‌گیرد. این ایده حمایت متقابل به‌وضوح در تضاد با انگیزه سودآوری است که اساس بیمه‌های متعارف و تجاری را تشکیل می‌دهد. مفهوم تکافل به‌طور بنیادین با بیمه متعارف تجاری متفاوت است، اگرچه با بیمه‌های متقابل مرسوم شباهت‌هایی نیز دارد (Bakar, 2009).

تکافل به‌عنوان مفهومی جدید در اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰ پدیدار شد، زمانی که علمای شریعت برای نخستین بار در تاریخ مدرن یک محصول تکافل را تأیید کردند (Bakar, 2009). نخستین شرکت تکافل مدرن در سال ۱۹۷۹ در سودان تأسیس شد. در همان سال، شرکت دیگری نیز در بحرین تأسیس شد. در دهه ۱۹۸۰، چندین شرکت تکافل در خاورمیانه و مالزی تأسیس شدند. در مالزی، قانون تکافل در سال ۱۹۸۴ در پارلمان تصویب شد. امروزه بیش از ۳۰۰ شرکت تکافل در سراسر جهان فعالیت می‌کنند (Malik & Ullah, 2019).

حسن (Hassan, 2020) به تفاوت‌های تکافل و بیمه‌های متعارف می‌پردازد:

• بیمه تکافل مبتنی بر همکاری متقابل است و زیر نظر هیئت نظارت شرعی فعالیت می‌کند. در مقابل، بیمه متعارف مبتنی بر منافع مادی است و طبق قوانین حاکم فعالیت می‌کند و هدف اصلی آن‌ها به حداکثر رساندن منافع سهامداران است.

• مشارکت‌کنندگان تکافل به «صندوق تکافل» تحت عنوان «تبرع» کمک می‌کنند که این وجوه برای جبران خسارت در صورت وقوع رویدادی غیرمنتظره استفاده می‌شود. در بیمه‌های متعارف، مشارکت‌کنندگان مبلغ مشخصی را به‌عنوان حق بیمه برای یک دوره زمانی معین پرداخت می‌کنند تا در صورت وقوع رویدادی غیرمنتظره، جبران خسارت دریافت کنند.

• شرکت‌های تکافل شامل مشارکت‌کنندگان، حساب سهامداران

Accounting and Auditing Organization for Islamic Fi-
nancial Institutions, 2023-b) یک مؤسسه تکافل تنها زمانی اقدام به قطع شناسایی یک توافق تکافل کند که:

الف) زمانی که توافق منقضی شود، به عبارت دیگر، زمانی که تعهدات مشخص شده در توافق منقضی، ایفا یا لغو شده باشد؛ یا
ب) زمانی که شرایط توافق طبق توافق متقابل یا با تغییر در مقررات اصلاح شده باشد و مؤسسه تکافل توافق اصلاح شده را به عنوان توافق جدید شناسایی کند.

استانداردهای حسابداری سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (AAOIFI) بر اندازه گیری، شناسایی و افشای دارایی ها و بدهی های اسلامی تمرکز دارند و با تأکید بر شفافیت، انصاف و انطباق با شریعت، سازگاری و مقایسه پذیری گزارشگری مالی در مؤسسات مالی اسلامی را تضمین می کنند. در مقابل، استانداردهای بین المللی گزارشگری مالی (IFRS) که توسط هیئت استانداردهای حسابداری بین المللی تدوین شده اند، چهارچوبی جهانی برای گزارشگری مالی ارائه می دهند که شفافیت و مقایسه پذیری گزارش های مالی را در سطح بین المللی تسهیل می کند، با این حال، این استانداردها بدون توجه خاص به معاملات مبتنی بر شریعت طراحی شده اند و ماهیتی غیرمذهبی دارند. با افزایش اهمیت صورت های مالی شفاف و قابل مقایسه، IFRS به عنوان استاندارد اصلی در نظام مالی متعارف به کار می رود، اما برای ویژگی های خاص صنعت مالی اسلامی تدوین نشده است. در کشورهای غیرمسلمان، مؤسسات مالی اسلامی افزون بر IFRS، مشمول اصول پذیرفته شده حسابداری (GAAP) و قوانین تجاری محلی نیز هستند که این وضعیت می تواند پیچیدگی های بیشتری در فرایند گزارشگری مالی ایجاد کند (Habib, 2018).

مروری بر پیشینه پژوهش

با توجه به تفاوت های بنیادین بیمه های متعارف و تکافل، و الزامات خاص گزارشگری مالی در چهارچوب شریعت، پژوهش های گوناگونی در سطح بین الملل و داخلی به بررسی جنبه های مختلف این صنعت نوظهور پرداخته اند. در ادامه، مرور برخی مطالعات صورت گرفته در زمینه تکافل، توسعه حسابداری مرتبط با آن، و بسترهای فرهنگی، قانونی، اقتصادی و فناوریانه ارائه می شود تا شناخت جامع تری از وضعیت موجود و روندهای آینده این حوزه به دست آید.

پژوهش های احمد مختار و همکاران (Ahmad Mokhtar et al., 2017)، اختر و خان (Akhter & Khan, 2017)، شریف و حوسنین (Sherif & Hussnain, 2017)، شریف و شعیری (Sherif & Shaairi, 2013) به بررسی عوامل مؤثر بر تقاضای تکافل می پردازند.

در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در پیاده سازی بیمه اسلامی (تکافل) در سطح بیمه میهن»، حاجی علی اکبری و همکاران (۱۳۹۹) با بهره گیری از روش دلفی و مصاحبه با خبرگان صنعت بیمه، به شناسایی متغیرهای اصلی اثرگذار بر اجرای نظام تکافل در ایران پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که چهار مؤلفه اصلی شامل بهای تمام شده ارائه خدمات بیمه ای، قوانین و دستورالعمل های ابلاغی،

به شرکت کنندگان تعلق می گیرد. قرض الحسنه دریافتی از متصدی تکافل یک بدهی برای صندوق تکافل مشارکت کنندگان است که باید بازپرداخت شود. انتظار می رود که صندوق تکافل مشارکت کنندگان هر زمان که مازاد به دست آورد (یا دارای نقدینگی/ توانگری مالی کافی باشد) قرض الحسنه را بازپرداخت کند و از این رو، بدون تاریخ بازپرداخت ثابت و به یک عنوان بدهی کوتاه مدت در نظر گرفته می شود (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 2023-b).

طبق بند ۸ استاندارد حسابداری مالی شماره ۴۲ سازمان آئوفی (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 2023-a) مجموعه کامل صورت های مالی یک مؤسسه تکافل باید شامل موارد زیر باشد:
الف) صورت وضعیت مالی مؤسسه تکافل در پایان دوره گزارشگری مالی

ب) صورت سود و زیان و سایر درآمد جامع (سایر اقلام سود و زیان جامع) مؤسسات تکافل برای دوره گزارشگری مالی؛
پ) صورت تغییرات در حقوق مالکانه مؤسسه تکافل برای دوره گزارشگری مالی؛
ت) صورت جریان های نقدی مؤسسه تکافل برای دوره گزارشگری مالی؛

ث) صورت وضعیت مالی صندوق تکافل مشارکت کنندگان مدیریت شده، به طور جداگانه برای عملیات تکافل عمومی و تکافل خانوادگی، در پایان دوره گزارشگری مالی؛
ج) صورت فعالیت های مالی صندوق تکافل مشارکت کنندگان مدیریت شده، به طور جداگانه برای عملیات تکافل عمومی و خانوادگی، برای دوره گزارشگری مالی؛

چ) صورت وضعیت صندوق سرمایه گذاری مشارکت کنندگان مدیریت شده برای دوره گزارشگری مالی؛ و
ح) یادداشت هایی که شامل اهم رویه های حسابداری و سایر توضیحات است.

طبق بند ۹ استاندارد حسابداری مالی شماره ۴۲ سازمان آئوفی (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 2023-a) صورت های مالی باید وضعیت مالی، عملکرد مالی، فعالیت های مالی و جریان های نقدی مؤسسه تکافل، از جمله متصدی تکافل و صندوق های مدیریت شده را به طور منصفانه ارائه دهند.

طبق بند ۱۰ استاندارد حسابداری مالی شماره ۴۲ سازمان آئوفی (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 2023-a) دارایی ها، بدهی ها و حقوق مالکانه و همچنین درآمدها و هزینه ها، سودها و زیان های مؤسسه تکافل (در نقش متصدی تکافل) باید به طور جداگانه از دارایی ها، بدهی ها و مازاد/ کسری و درآمدها و هزینه ها، سود و زیان های مربوط به صندوق تکافل یا سرمایه گذاری مشارکت کنندگان مدیریت شده ارائه شوند.
طبق بند ۵۹ استاندارد حسابداری مالی شماره ۴۳ سازمان آئوفی

یافته‌های پژوهش عبدالله و المقطری (Abdullah & Al-maqtari, 2024) نشان داد که بهره‌گیری از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، تحلیل کلان‌داده‌ها، رایانش ابری و یادگیری عمیق می‌تواند به بهبود دقت، کارایی و تصمیم‌گیری در فرایندهای حسابداری و حسابرسی کمک کند. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد که هوش مصنوعی به کسب‌وکارها کمک می‌کند تا فرایندهای مالی و حسابرسی را بهبود بخشند و سیاست‌گذاران می‌توانند از این نتایج برای طراحی چهارچوب‌ها و مقررات حمایتی بهره ببرند.

داس (Doss, 2020) در مقاله‌ای درباره پذیرش نوآوری دیجیتال در تجارت بیمه با توسعه راه‌حل‌های فناوری‌های عصر جدید همراه با تغییر عمده در انتظارات مشتری، افزایش حجم داده‌ها، قدرت محاسباتی بالاتر، ظرفیت حافظه، رایانش ابری، فناوری‌های کلان‌داده، اتصال جهانی و اینترنت اشیا و امثال آن، بر لزوم اتخاذ کاربردهای مختلف فناوری نوآورانه در تجارت بیمه تأکید کرده است.

سارا و همکاران (Sarea et al., 2021) در کتاب خود به بررسی تأثیرات هوش مصنوعی در صنعت مالی اسلامی پرداخته‌اند. این پژوهش، به‌ویژه بر کاربردهای هوش مصنوعی در محصولات مالی اسلامی، مانند قراردادهای اعتباری، قراردادهای تجارت سهام، پرداخت‌های آنلاین و تراکنش‌های پرداخت در چهارچوب اصول شریعت تأکید دارد. نویسندگان همچنین به اهمیت هوش مصنوعی در دیجیتالی‌سازی خدمات مالی اسلامی و استفاده از مدل‌های تجاری جدید برای خودکارسازی این خدمات اشاره کرده‌اند. در این راستا، هوش مصنوعی باعث تحول در صنعت مالی اسلامی شده است و کاربردهای آن در بانکداری اسلامی آنلاین، تکافل آنلاین، بخش خیریه، وقف الکترونیکی، زکات الکترونیکی و همچنین فناوری نظارت و تنظیم مالی (رگ‌تک) در کشورهای مسلمان و غیرمسلمان نمایان است. این پژوهش به روندهای فناوری و پذیرش‌های جدید در صنعت مالی اسلامی پرداخته است و بر اهمیت این موضوع در دوران دیجیتالی شدن تأکید دارد.

آیده و همکاران (Ayedh et al., 2021) به اهمیت یکپارچه‌سازی تطابق با شریعت در نظام‌های اطلاعاتی مؤسسات مالی اسلامی اشاره کردند و نشان دادند که طراحی سامانه‌های اطلاعاتی باید از ابتدا شریعت‌محور باشد تا ضمن تضمین انطباق شرعی، کارایی و مزیت رقابتی نیز فراهم شود. براساس نتایج مطالعه الشاطر و همکاران (Alshater et al., 2022)، فین‌تک اسلامی ظرفیت قابل توجهی برای هم‌افزایی با نظام مالی اسلامی دارد.

یافته‌های پژوهش سالمی و زواری (Sallemi & Zouari, 2024) نشان می‌دهد که مسئولیت اجتماعی شرکتی، شهرت حسابرس خارجی و رضایت مشتری بر عملکرد تکافل تأثیر مثبت و معناداری دارد. مطالعه بن‌سعید و قطینه (BenSaid & Quttainah, 2024) نشان می‌دهد که کیفیت هیئت نظارت شرعی تأثیر تعدیل‌کننده منفی بر رابطه مثبت بین اثربخشی هیئت‌مدیره، مدل تکافل، استراتژی تنوع، توانگری مالی و نقدشوندگی با ثبات مالی شرکت‌های تکافل دارد. یافته‌ها حاکی از آن است که حاکمیت شرعی نقش مهمی در ارتقای

تحقیقات آماری و شفافیت اطلاعات، نقش محوری در استقرار نظام تکافل دارند که در این میان، عامل «بهای تمام‌شده» بیشترین اثر مستقیم را بر فرایند پیاده‌سازی داشته است. این پژوهشگران نتیجه گرفتند که عوامل استخراج‌شده می‌توانند نقش مؤثری در استقرار نظام تکافل در سطح شرکت‌های بیمه داشته باشند و به کاهش ریسک و آزمون و خطا کمک کنند.

سلاطی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای نشان دادند که حسابداری برای پاسخ‌گویی به تغییرات فناوری نیازمند به‌روزرسانی و تحول در آموزش، قوانین، استانداردها و تکنیک‌های حسابداری و حسابرسی است. همچنین تأکید کردند که این تغییرات باید متناسب با شرایط محیطی ایران طراحی و اجرا شوند تا تأثیرگذاری مطلوب حاصل شود. مختار و بره (Mukhtar & Barre, 2024) در مطالعه‌ای به بررسی نگرش مشتریان فعلی و بالقوه به محصولات تکافل و پذیرش آن‌ها در کشور سومالی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که مزیت نسبی درک‌شده، سازگاری درک‌شده، آگاهی، فرهنگ درک‌شده و اعتماد درک‌شده تأثیر مثبت و معناداری بر پذیرش محصولات تکافل دارند.

حبیبی (۱۴۰۲) به شناسایی ویژگی‌ها، عوامل و موانع مؤثر بر پذیرش تکافل در صنعت بیمه با رویکرد داده‌بنیاد پرداخت. یافته‌های پژوهش سه بخش زیر را شامل می‌شود: (الف) ویژگی‌ها و مزیت‌ها: ویژگی مذهبی و اعتقادی، ویژگی اقتصادی، ویژگی مبتنی بر صندوق، ویژگی خیرخواهانه، نو و ابتکاری بودن، مبتنی بر الگوی تکافل، نداشتن معایب بیمه‌های متعارف، کاهش انواع هزینه‌ها، عدالت‌محور بودن؛ (ب) عوامل مؤثر بر پذیرش: عوامل اعتقادی و اسلامی، عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی-اداری، عوامل اخلاقی، عوامل فنی، قوانین و مقررات، ویژگی‌های منحصربه‌فرد تکافل، آگاهی و تبلیغات، نوع کیفیت محصول؛ (ج) موانع پیش رو برای پذیرش تکافل: قوانین و مقررات، هزینه، عدم فرهنگ‌پذیری، کمبود تجربه و اطلاعات، نبود زیرساخت‌های اجرایی، نظارتی و فناوری اطلاعات، بی‌اعتمادی، نبود آشنایی و درک درست، نبود اقبال عمومی.

الحرش و مارسن (AL-Hersh & Masron, 2024) تأثیر فرهنگ، به‌ویژه آموزش، را در توسعه مالی اسلامی بررسی کردند و نشان دادند که آموزش و فرهنگ اسلامی نقش مهمی در رشد این حوزه دارد. مهدزان و همکاران (Mahdzan et al., 2024) در مطالعه‌ای نشان دادند که سواد مالی اسلامی و انگیزه‌های دینی نقش مثبت و معناداری در گرایش به استفاده از محصولات مالی اسلامی دارند.

حسین‌زاده و همکاران (۱۴۰۴) در پژوهشی با بهره‌گیری از رویکرد آینده‌نگر و روش‌های کمی دلفی فازی و تصمیم‌گیری چندمعیاره مارکوس، به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اصلی اثرگذار بر آینده صنعت بیمه ایران پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که در میان ۳۳ پیشران شناسایی‌شده، چهار پیشران اصلی شامل الگوهای همکاری میان شرکت‌های بیمه و اینشورتک‌ها، سطح بهره‌برداری از کلان‌داده و تحلیل‌های داده‌محور در تصمیم‌سازی، میزان نفوذ فناوری‌های نوظهور نسل چهارم مانند اینترنت اشیا و سیاست‌ها و چهارچوب‌های رگولاتوری حوزه فناوری بیشترین نقش را در شکل‌دهی به آینده صنعت بیمه دارند.

آینده‌محور و تحلیلی به حسابداری تکافل، به‌ویژه در ایران، همچنان مغفول مانده است. این در حالی است که طراحی چهارچوب‌های حسابداری متناسب با نیازهای آتی و انطباق با اصول شریعت، برای موفقیت صنعت تکافل امری حیاتی به شمار می‌رود. از این‌رو، پژوهش حاضر در پی آن است تا با رویکرد آینده‌پژوهی، پیش‌رسان‌های اصلی این حوزه را شناسایی و سناریوهایی باورپذیر برای آینده حسابداری تکافل در ایران ترسیم کند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از منظر مبانی فلسفی، پراگماتیسم، از حیث هدف، اکتشافی و از نظر جهت‌گیری، کاربردی است. همچنین، این مطالعه از منظر شیوه گردآوری داده‌ها، میدانی و از نظر روش‌شناسی، آمیخته است. ابزارهای گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسش‌نامه‌های خبره‌سنجی و اولویت‌سنجی هستند. برای تحلیل داده‌ها نیز از فنون دلفی فازی و مارکوس استفاده شده است. هر دو روش ماهیت کمی دارند.

روش نمونه‌گیری در این مطالعه، با توجه به ماهیت فنون خبره‌محور به کاررفته، از نوع قضاوتی بوده است. خبرگان براساس تخصص و تجربه خود در حوزه‌های بیمه، تکافل و حسابداری و آینده‌پژوهی انتخاب شدند. در روش‌های تصمیم‌گیری، افزایش بیش از اندازه تعداد پیش‌رسان‌ها و خبرگان می‌تواند به ناسازگاری خروجی‌ها منجر شود (هادی شایسته و همکاران، ۱۴۰۰). حجم نمونه در این پژوهش ۱۵ نفر بود که برای روش‌های خبره‌محور با ماهیت قضاوتی، عددی مطلوب و قابل قبول محسوب می‌شود. پرسش‌نامه خبره‌سنجی بر مبنای مرور پیشینه پژوهش تدوین شد. برای سنجش روایی پرسش‌نامه‌های پژوهش نیز از دو شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) و شاخص روایی محتوایی (CVI) لاوشه استفاده شد. خبرگان باید حداقل سه ویژگی از میان ویژگی‌های زیر را داشته باشند:

۱. حداقل دارای مدرک دکتری در رشته‌های مرتبط (حوزه حسابداری یا بیمه یا آینده‌پژوهی)؛
۲. حداقل ۱۰ سال تجربه اجرایی در رشته‌های مرتبط (حوزه حسابداری یا بیمه یا تکافل یا آینده‌پژوهی)؛
۳. حداقل ۳ مقاله یا یک کتاب در زمینه مرتبط (حوزه حسابداری یا بیمه یا تکافل یا آینده‌پژوهی) و
۴. حداقل یک پژوهش در زمینه مرتبط (حوزه حسابداری یا بیمه یا تکافل یا آینده‌پژوهی)

در این پژوهش، همه خبرگان انتخاب‌شده واجد شرایط علمی و تجربی لازم بوده‌اند. تمامی خبرگان دارای مدرک دکتری در رشته‌های مرتبط با حسابداری، بیمه یا آینده‌پژوهی هستند و بیشتر آنان عضو هیئت علمی دانشگاه‌های معتبر کشورند. اطلاعات جمعیت‌شناختی نمونه پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است. این اطلاعات شامل جنسیت، سن، میزان تحصیلات، رشته تحصیلی، شغل و سابقه کاری پاسخ‌گویان است.

سلامت مالی و رعایت اصول شریعت در صنعت تکافل ایفا می‌کند. الحامدی (2023, Alhammadi) به بررسی رابطه شمول مالی و توسعه اقتصادی پایدار در اندونزی با بررسی تأثیر بالقوه تکافل پرداخته است. نتایج پژوهش وی نشان می‌دهد که رابطه علی مستقیمی میان رشد اقتصادی و دستیابی به شمول مالی از طریق استفاده از تکافل وجود دارد. همچنین یافته‌ها حاکی از همبستگی مثبت میان افزایش حضور بازارهای تکافل و رشد اقتصادی شتابان است. این پژوهش عواملی همچون مزایای اجتماعی و اقتصادی، مبارزه با نابرابری، توانمندسازی زنان، کاهش فقر و افزایش رشد اقتصادی و ترویج نوآوری دیجیتال را از جمله سازوکارهای اثرگذاری تکافل بر توسعه اقتصادی پایدار و شمول مالی برمی‌شمارد. افزون‌براین، درباره مسائل و مشکلات پیش روی صنعت تکافل، به مواردی همچون چالش‌های نظارتی در صنعت تکافل، کمبود آگاهی، دسترسی محدود به نیروی انسانی و پایین بودن سواد مالی اشاره می‌کند.

فرح و همکاران (2025, Farah et al.) به بررسی تأثیر بانکداری اسلامی بر رشد اقتصادی پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان‌دهنده رابطه مثبت و مستمر میان بانکداری اسلامی و رشد اقتصادی است و نقش برجسته آن را در توسعه فراگیر، کاهش نوسانات اقتصادی و تقویت ثبات مالی، به‌ویژه در شرایط بحران‌های اقتصادی تأیید می‌کند. بانکداری اسلامی با بهره‌گیری از سازوکارهایی مانند زکات و تأمین مالی خرد، به توسعه اجتماعی و کاهش فقر کمک شایان توجهی می‌کند. همچنین، آن‌ها به نقش ادغام فناوری‌های نوین مالی (فین‌تک) با بانکداری اسلامی اشاره دارند که موجب بهبود دسترسی و کارایی خدمات مالی می‌شود. پذیرش فناوری‌هایی چون بلاک‌چین، هوش مصنوعی و بانکداری دیجیتال، امکان ارائه خدمات مالی امن، شفاف و مطابق با اصول شریعت را برای بانک‌های اسلامی فراهم می‌سازد. این مطالعه بر ضرورت تدوین چهارچوب‌های نظارتی استراتژیک و سیاست‌گذاری‌های هوشمندانه در جهت ارتقای شمول مالی، کارایی بازار و تاب‌آوری اقتصادی تأکید دارد. یافته‌های این پژوهش، مبنای مهمی برای درک پویایی‌های صنعت مالی اسلامی و زمینه‌سازی برای توسعه حوزه‌های مرتبط، از جمله تکافل فراهم می‌آورد.

مجری و همکاران (2023, Mejri et al.) به مقایسه ارزشمندی اطلاعات حسابداری تهیه‌شده تحت استانداردهای سازمان حسابداری و حسابرسی موسسات مالی اسلامی (AAOIFI) با استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی (IFRS) برای شرکت‌های تکافل پرداختند. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد اطلاعات حسابداری تحت استانداردهای AAOIFI ارزشمندتر و مرتبط‌تر با قیمت سهام شرکت‌های تکافل است، که ضرورت تدوین و توسعه استانداردهای بومی در این حوزه را تقویت می‌کند.

جمع‌بندی مرور پیشینه پژوهش حاکی از آن است که تاکنون تمرکز عمده مطالعات در حوزه تکافل بر جنبه‌های رفتاری مشتریان، زیرساخت‌های فرهنگی و فناوریانه، و الزامات مقرراتی و ... بوده است. درحالی‌که صنعت تکافل در کشورهای اسلامی به‌سرعت در حال گسترش است و تقاضا برای شفافیت مالی روزبه‌روز بیشتر می‌شود، نگاه

جدول ۱. اطلاعات جمعیت‌شناختی خبرگان

Table 1. Demographic Information of Experts

جنسیت	سن	مدرک تحصیلی	رشته تحصیلی	شغل	سابقه کاری
مرد	۴۰-۵۰ سال	دکتری و بالاتر	مدیریت	مدیر شرکت بیمه	۱۵ - ۲۰ سال
مرد	۴۰-۵۰ سال	دکتری و بالاتر	مدیریت	مدیر شرکت بیمه	بالاتر از ۲۰ سال
زن	بالاتر از ۵۰ سال	دکتری و بالاتر	مدیریت	مدیر شرکت بیمه	بالاتر از ۲۰ سال
مرد	بالاتر از ۵۰ سال	دکتری و بالاتر	مدیریت	مدیر شرکت بیمه پارسیان	بالاتر از ۲۰ سال
مرد	بالاتر از ۵۰ سال	دکتری و بالاتر	مدیریت	مدیر شرکت بیمه	بالاتر از ۲۰ سال
مرد	۴۰-۵۰ سال	دکتری و بالاتر	مدیریت بیمه	مدیر شرکت بیمه	بالاتر از ۲۰ سال
مرد	۳۰-۴۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	هیئت علمی	۱۰ - ۱۵ سال
مرد	۳۰-۴۰ سال	دکتری و بالاتر	آینده پژوهی	استاد دانشگاه	۱۰ - ۱۵ سال
مرد	۳۰-۴۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	حسابدار	۵ - ۱۰ سال
مرد	۳۰-۴۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	هیئت علمی	۱۰ - ۱۵ سال
مرد	۳۰-۴۰ سال	دکتری و بالاتر	اقتصاد	هیئت علمی	۵ - ۱۰ سال
زن	۴۰-۵۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	هیئت علمی	۱۵ - ۲۰ سال
مرد	۳۰-۴۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	هیئت علمی	۱۰ - ۱۵ سال
زن	۴۰-۵۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	مدرس	۵ - ۱۰ سال
مرد	۴۰-۵۰ سال	دکتری و بالاتر	حسابداری	هیئت علمی	۵ - ۱۰ سال

که استویج و همکاران (Stević et al., 2020) آن را معرفی کردند. در این پژوهش از روش مارکوس برای تحلیل و اولویت‌بندی پیشران‌های پژوهش استفاده شد. مراحل روش مارکوس عبارت‌اند از (محبی آشتیانی، ۱۴۰۴)

گام اول- تشکیل ماتریس تصمیم: نخستین مرحله در تمامی روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره که هدفشان اولویت‌بندی است، تشکیل ماتریس تصمیم است. در این مرحله، نظرات خبرگان درباره اهمیت هر پیشران در قالب یک طیف ۱۰ تایی جمع‌آوری شد. برای دریافت نظرات خبرگان، از پرسش‌نامه‌های اولویت‌سنجی استفاده شد. در این مرحله، ۱۵ نفر از خبرگان مشارکت کردند.

گام دوم- تعیین گزینه‌های ایدئال و پاد-ایدئال: در این بخش، مقادیر گزینه‌های ایدئال و پاد-ایدئال تعیین می‌شود.

گام سوم- نرمال‌سازی: در این مرحله، داده‌های ماتریس تصمیم، نرمال می‌شوند. نرمال‌سازی به‌صورت خطی انجام خواهد شد و روش نرمال‌سازی برای شاخص‌های مثبت و منفی، متفاوت خواهد بود. در این پژوهش از آنجاکه نظرات تمامی خبرگان هم‌راستا و افزایشی است، برای نرمال‌سازی، هریک از داده‌ها بر بیشترین مقدار ستونی تقسیم شدند.

گام چهارم- تشکیل ماتریس نرمال موزون: در این مرحله، با ضرب ماتریس نرمال در وزن نظرات خبرگان، ماتریس نرمال موزون به دست

فرایند انجام این پژوهش در بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۴ خورشیدی انجام پذیرفته است. مراحل پژوهش حاضر عبارت‌اند از ۱. مرور پیشینه برای استخراج پیشران‌های آینده حسابداری تکافل در ایران؛

۲. غربال پیشران‌های پژوهش با توزیع پرسش‌نامه‌های خبره‌سنجی و روش دلفی فازی؛

۳. اولویت‌بندی پیشران‌های پژوهش با توزیع پرسش‌نامه‌های اولویت‌سنجی و روش مارکوس؛

۴. ارائه سناریوهای باورپذیر برای آینده حسابداری تکافل در ایران از طریق مصاحبه با گروه‌های کانونی.

در این پژوهش برای غربال پیشران‌های آینده حسابداری تکافل در ایران، روش دلفی فازی به کار رفت. روش دلفی فازی در مقایسه با دلفی کلاسیک کارایی بیشتری دارد و یک‌مرحله‌ای است. در حقیقت روش دلفی فازی در قیاس با روش دلفی کلاسیک، عدم قطعیت را از طریق داده‌های فازی وارد تحلیل‌ها می‌کند (Habibi et al., 2015). در روش دلفی فازی از طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (جدول ۲) برای غربال استفاده می‌شود (Habibi et al., 2015).

روش مارکوس یکی از فنون جدید تصمیم‌گیری چندمعیاره به‌معنای ارزیابی و رتبه‌بندی گزینه‌ها براساس راه‌حل سازشی است

جدول ۲. طیف روش دلفی فازی

Table 2. Fuzzy Delphi Method Scale

متغیر کلامی	مقدار فازی	عدد فازی مثلثی
خیلی کم	~1	(0, 0, 0/25)
کم	~2	(0, 0/25, 0/5)
متوسط	~3	(0/25, 0/5, 0/75)
زیاد	~4	(0/5, 0/75, 1)
خیلی زیاد	~5	(0/75, 1, 1)

منتخب و هدفمند از افراد گردآوری می‌شود، نه از نمونه آماری که نماینده کل جامعه باشد (Nyumba et al., 2018). یک گروه کانونی معمولاً از ۶ تا ۱۲ نفر تشکیل می‌شود که در مکانی مشخص گرد هم می‌آیند تا درباره موضوعی مشترک به بحث و تبادل نظر بپردازند. جلسه گروه کانونی با حضور مدیر یا گرداننده جلسه برگزار می‌شود. وظیفه مدیر این است که از انحراف بحث از موضوع اصلی جلوگیری کند و فضایی فراهم آورد تا اعضا بتوانند نظرات خود را آزادانه و بدون احساس فشار بیان کنند (دهقانی و همکاران، ۱۴۰۳).

گروه‌های کانونی به‌ویژه زمانی مفیدند که به‌عنوان مکملی برای سایر روش‌های گردآوری داده به کار روند، زیرا می‌توانند در مدت نسبتاً کوتاهی اطلاعات عمیقی ارائه دهند (Gundumogula, 2020). افراد انتخاب‌شده برای شرکت در گروه کانونی باید دارای آگاهی یا تجربه مرتبط با موضوع مورد نظر باشند و بتوانند اطلاعات مفیدی برای دستیابی به داده‌های مطلوب ارائه کنند (ملکی و همکاران، ۱۴۰۲).

نتایج و بحث

با استفاده از مرور پیشینه پژوهش، ۲۵ پیشران تأثیرگذار بر آینده حسابداری تکافل شناسایی شد (جدول ۳). سپس، این پیشران‌ها با استفاده از روش دلفی فازی غربال و با استفاده از روش مارکوس اولویت‌بندی شدند. در نهایت، با استفاده از ابزار مصاحبه با گروه‌های کانونی، سناریوهای باورپذیر آینده حسابداری تکافل در ایران استخراج شد. ۲۵ پیشران استخراج‌شده از مرور ادبیات حوزه حسابداری تکافل

می‌آید. در پژوهش حاضر، با توجه به نبود تفاوت معنادار در سطح دانش و تخصص خبرگان در حوزه مربوطه، وزن نظرات تمامی خبرگان به‌طور یکسان و برابر با ۰/۶۷ در نظر گرفته شد.

گام پنجم محاسبه درجه مطلوبیت گزینه‌ها (در پژوهش حاضر، پیشران‌های پژوهش): در این گام براساس روابط زیر، میزان مطلوبیت ایدئال و پاد ایدئال گزینه‌ها تعیین می‌شود.

$$K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}}$$

$$K_i^- = \frac{S_i}{S_{aai}}$$

گام ششم تعیین عملکرد نهایی و رتبه‌بندی گزینه‌ها: در این گام با استفاده از فرمول زیر عملکرد مطلوب هر گزینه مشخص می‌شود.

$$f(K_i) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1 - f(K_i^+)}{f(K_i^+)} + \frac{1 - f(K_i^-)}{f(K_i^-)}}$$

در مرحله پایانی پژوهش، با استفاده از مصاحبه با گروه‌های کانونی، سناریوهای باورپذیر از آینده حسابداری تکافل در ایران تدوین می‌شود. مصاحبه با گروه‌های کانونی یکی از روش‌های رایج در پژوهش‌های کیفی است که با هدف دستیابی به شناختی عمیق‌تر از مسائل اجتماعی به کار می‌رود. در این رویکرد، اطلاعات از گروهی

شکل ۱. مراحل اجرایی پژوهش

Fig. 1. Stages of Research Implementation

Table 3. Influential Drivers on the Future of Takaful Accounting in Iran

ردیف	پیشران	پیشران‌های فرعی	منابع
۱	پیشران‌های اجتماعی فرهنگی	نقش آموزش عالی و دانشگاه‌ها در پیشرفت حسابداری تکافل	(ستایش و رضائیان‌زاده، ۱۴۰۲؛ سلاطی و همکاران، ۱۴۰۰)
		رشد تقاضا برای تکافل در حوزه‌های مختلف	(Akhter & Khan, 2017; Sherif & Shaa'iri, 2013; Ustaoglu, 2015)
		اعتماد عمومی به تکافل	(Ahmad Mokhtar et al., 2017; Akhter & Khan, 2017; Cahyandari et al., 2023; Coolen-Maturi, 2013; Sherif & Hussnain, 2017; Sherif & Shaa'iri, 2013)
		توسعه فرهنگ مالی اسلامی	(حبیبی، ۱۴۰۲)
۲	پیشران‌های فناوریانه	ظهور نیازهای بیمه‌ای جدید	(Mohy-Ul-Din et al., 2019; Mukhtar & Barre, 2024; Shukor, 2020)
		استفاده از فناوری‌های نسل چهارم در حسابداری تکافل	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
		استفاده از هوش مصنوعی در بخش تکافل	(Akhter et al., 2021; AL-Hersh & Masron, 2024; Hassan & Abbas, 2020; Hasan & Rahman, 2023; Mahdzan et al., 2024; Mukhtar & Barre, 2024)
		یکپارچه‌سازی نرم‌افزارهای حسابداری با نظام‌های مالی اسلامی	(Alshammari et al., 2018; Stoeckli et al., 2018)
۳	پیشران‌های نظارتی	امنیت سایبری در اطلاعات مالی تکافل	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
		اتوماسیون فرایندهای حسابداری	(Abdullah & Almaqtari, 2024; Doss, 2020; Hassan et al., 2023)
		قوانین جدید در صنعت مالی اسلامی بانک و بیمه	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
		سازگاری و هم‌راستا شدن با استانداردهای بین‌المللی	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
۴	پیشران‌های مربوط به بازار	توسعه قوانین ضد پول‌شویی در بخش بیمه اسلامی	(Adeyale & Ismal, 2022; Ahmad Mokhtar et al., 2017; Alshammari et al., 2018; Alshater et al., 2022; Farah et al., 2025; Hassan, 2020)
		تدوین استانداردهای بومی حسابداری تکافل	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
		نظارت دقیق بر حسابداری تکافل	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
		استفاده از ظرفیت رگ‌تک‌ها فناوری‌های نظارتی برای نظارت بر حسابداری تکافل	(Alhammadi, 2023; Alkhan & Hassan, 2020)
۵	پیشران‌های اقتصادی	مشارکت راهبردی با شرکت‌های بین‌المللی تکافل	(حقیقی کفاش و همکاران، ۱۴۰۲؛ حسینی و کاظمی، ۱۳۹۸)
		رشد سرمایه‌گذاری خارجی در بخش تکافل ایران	(Stoeckli et al., 2018)
		رشد نوآوری در خدمات مالی اسلامی	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴؛ پهلوانیان و همکاران، ۱۴۰۱)
		ورود بانک‌های اسلامی به حوزه تکافل	(Alhammadi, 2023; Alshater et al., 2022; Farah et al., 2025; Hassan, 2020; Hassan & Abbas, 2020; Stoeckli et al., 2018)
۵	پیشران‌های اقتصادی	رقابت تکافل با بیمه‌های مرسوم	(Coolen-Maturi, 2013; Farah et al., 2025; Sherif & Shaa'iri, 2013)
		حمایت مؤسسات حسابرسی از توسعه تکافل	(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴؛ حبیبی، ۱۴۰۲؛ حاجی‌علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۹)
		رشد اقتصاد اسلامی در اقتصاد بین‌الملل	(عربی و محمودی، ۱۳۹۵)
		تحولات بازارهای سرمایه اسلامی	(Ahmad Mokhtar et al., 2017; Alshammari et al., 2019; Coolen-Maturi, 2013; Echchabi et al., 2014; Hassan & Abbas, 2020; Mukhtar & Barre, 2024; Raza et al., 2020; Ustaoglu, 2015)
۵	پیشران‌های اقتصادی	توسعه خدمات مالی دیجیتال	(Hemrit & Belgacem, 2026; Sallemi & Zouari, 2024)
			(Alhammadi, 2023)
۵	پیشران‌های اقتصادی		(عربی و محمودی ۱۳۹۵)
			(Ahmad Mokhtar et al., 2017; Farah et al., 2025)
۵	پیشران‌های اقتصادی		(حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴)
			(Adeyale & Ismal, 2022; Alhammadi, 2023; Fülöp et al., 2022; Sarea et al., 2021; Stoeckli et al., 2018)

جدول ۴. عدد دیفازی پیشران‌های پژوهش
Table 4. Defuzzified Values of the Research Drivers

پیشران‌های پژوهش	میانگین نظرات خبرگان			عدد دیفازی
	حد بالا	میان	حد پایین	
نقش آموزش عالی و دانشگاه‌ها در پیشرفت حسابداری تکافل	0/57	0/49	0/44	0/5
رشد تقاضا برای تکافل در حوزه‌های مختلف	0/62	0/57	0/51	0/57
اعتماد عمومی به تکافل (T ₁)	0/92	0/84	0/73	0/83
توسعه فرهنگ مالی اسلامی (T ₂)	0/96	0/89	0/75	0/87
ظهور نیازهای بیمه‌ای جدید	0/6	0/53	0/46	0/53
استفاده از فناوری‌های نسل چهارم در حسابداری تکافل (T ₃)	0/85	0/77	0/67	0/76
استفاده از هوش مصنوعی در بخش تکافل	0/66	0/58	0/53	0/59
یکپارچه‌سازی نرم‌افزارهای حسابداری با نظام‌های مالی اسلامی (T ₄)	0/89	0/78	0/62	0/76
امنیت سایبری در اطلاعات مالی تکافل	0/53	0/47	0/42	0/47
اتوماسیون فرایندهای حسابداری	0/61	0/55	0/48	0/55
قوانین جدید در صنعت مالی اسلامی (T ₅)	0/83	0/76	0/65	0/75
سازگاری و هم‌راستا شدن با استانداردهای بین‌المللی	0/64	0/57	0/51	0/57
توسعه قوانین ضد پول‌شویی در بخش بیمه اسلامی	0/5	0/44	0/39	0/44
تدوین استانداردهای بومی حسابداری تکافل (T ₆)	0/85	0/74	0/61	0/73
نظارت دقیق بر حسابداری تکافل	0/53	0/47	0/4	0/47
استفاده از ظرفیت رگ‌تک‌ها (فناوری‌های نظارتی) برای نظارت بر حسابداری تکافل (T ₇)	0/9	0/78	0/69	0/79
مشارکت راهبردی با شرکت‌های بین‌المللی تکافل	0/61	0/57	0/52	0/57
رشد سرمایه‌گذاری خارجی در بخش تکافل ایران	0/67	0/6	0/54	0/6
رشد نوآوری در خدمات مالی اسلامی	0/48	0/42	0/37	0/42
ورود بانک‌های اسلامی به حوزه تکافل	0/55	0/48	0/43	0/49
رقابت تکافل با بیمه‌های مرسوم (T ₈)	0/86	0/78	0/69	0/78
حمایت مؤسسات حسابرسی از توسعه تکافل	0/49	0/44	0/38	0/44
رشد اقتصاد اسلامی در اقتصاد بین‌الملل	0/52	0/46	0/41	0/46
تحولات بازارهای سرمایه اسلامی	0/56	0/52	0/47	0/52
توسعه خدمات مالی دیجیتال	0/49	0/41	0/38	0/43

قرار داشت، به‌گونه‌ای که مقدار این شاخص برای تمامی پیشران‌های غربال‌شده بالاتر از ۰/۸ بود.

در مرحله بعد، شاخص روایی محتوایی برای پیشران‌های آینده حسابداری تکافل محاسبه شد. مقدار این شاخص برای تمامی پیشران‌های پژوهش بالاتر از ۰/۷۹ بود و در نتیجه، روایی محتوایی قابل قبولی داشتند. مقادیر شاخص روایی محتوایی برای پیشران‌های غربال‌شده منتخب به‌طور قابل توجهی بالاتر بود. این مقادیر برای پیشران‌های غربال‌شده بیش از ۹۰ درصد به دست آمد که نشان‌دهنده روایی محتوایی بسیار مطلوب پیشران‌های آینده حسابداری تکافل و پرسش‌نامه‌های مربوط به آن‌هاست.

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل دلفی فازی و شاخص‌های سنجش روایی، شامل نسبت روایی محتوایی و شاخص روایی محتوایی، مجموعاً ۸ پیشران برای مرحله نهایی تحلیل انتخاب شدند. پیشران‌های غربال‌شده در مرحله بعد با استفاده از روش مارکوس اولویت‌بندی شدند. روش مارکوس یکی از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره امتیازی است. ماهیت پرسش‌نامه‌های استفاده‌شده در روش مارکوس از نوع اولویت‌سنجی است. نخستین مرحله در روش مارکوس، تدوین ماتریس تصمیم است.

با استفاده از روش دلفی فازی غربال شدند. در نتیجه این فرایند، ۱۷ پیشران به‌دلیل عدم احراز شرایط لازم حذف و ۸ پیشران برای رتبه‌بندی نهایی انتخاب شدند. پیشران‌هایی که عدد دیفازی آن‌ها بیش از ۰/۷ بود، برای رتبه‌بندی نهایی به روش مارکوس مدنظر قرار گرفتند. در پژوهش حاضر، ۸ پیشران دارای عدد دیفازی فراتر از ۰/۷ شناسایی شدند. در اغلب مطالعات، حد آستانه عددی بین ۰/۵ تا ۰/۷ است که در این پژوهش، عدد ۰/۷ حد آستانه در نظر گرفته شد. به‌منظور سهولت در انجام محاسبات و جلوگیری از تکرار، برای هریک از پیشران‌های منتخب یک نماد اختصاری اختصاص داده شد. **جدول ۴**، پیشران‌های پژوهش و مقادیر دیفازی متناظر آن‌ها را ارائه می‌کند.

در ادامه، روایی پیشران‌های آینده حسابداری تکافل محاسبه شد. برای سنجش روایی محتوایی پیشران‌های آینده حسابداری تکافل، از مدل لاوشه و نسبت روایی محتوایی بهره گرفته شد. برای محاسبه نسبت روایی محتوایی، پنلی ۱۰ نفره از خبرگان تشکیل شد. نسبت روایی محتوایی تمامی پیشران‌های پژوهش برای این گروه بیش از ۰/۶۲ به دست آمد که نشان‌دهنده برخورداری پیشران‌های آینده حسابداری تکافل از روایی محتوایی مناسب است. همچنین، نسبت روایی محتوایی پیشران‌های غربال‌شده منتخب در سطح بسیار مطلوبی

جدول ۵. ماتریس نرمال موزون

Table 5. Weighted Normalized Matrix

پیشران‌های پژوهش	خبره اول	خبره دوم	خبره سوم	خبره چهارم	خبره پنجم	خبره ششم	خبره هفتم	خبره هشتم	خبره نهم	خبره دهم	خبره یازدهم	خبره دوازدهم	خبره سیزدهم	خبره چهاردهم	خبره پانزدهم
T ₁	0.034	0.045	0.059	0.03	0.037	0.034	0.045	0.045	0.034	0.03	0.037	0.042	0.022	0.03	0.037
T ₂	0.054	0.052	0.067	0.052	0.067	0.054	0.06	0.052	0.06	0.06	0.052	0.059	0.06	0.045	0.045
T ₃	0.047	0.045	0.042	0.045	0.037	0.047	0.06	0.052	0.04	0.045	0.045	0.059	0.052	0.045	0.037
T ₄	0.02	0.03	0.042	0.037	0.03	0.034	0.03	0.037	0.027	0.037	0.03	0.042	0.03	0.03	0.022
T ₅	0.02	0.03	0.025	0.03	0.022	0.04	0.037	0.022	0.027	0.022	0.03	0.034	0.022	0.03	0.03
T ₆	0.027	0.022	0.025	0.03	0.015	0.034	0.03	0.03	0.02	0.03	0.045	0.025	0.03	0.022	0.022
T ₇	0.02	0.037	0.034	0.03	0.037	0.027	0.03	0.03	0.034	0.045	0.03	0.034	0.037	0.037	0.03
T ₈	0.067	0.067	0.067	0.067	0.06	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067
گزینه ایدئال	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067	0.067
گزینه پادایدئال	0.02	0.022	0.025	0.03	0.015	0.027	0.03	0.022	0.02	0.022	0.03	0.025	0.022	0.022	0.022

نشان می‌دهد و مبنای رتبه‌بندی و ارزیابی نهایی است. بر مبنای امتیازات پیشران‌های آینده حسابداری تکافل در **جدول ۶** به ترتیب پیشران‌های رقابت تکافل با بیمه‌های مرسوم و توسعه فرهنگ مالی اسلامی دارای بالاترین اولویت هستند.

سناریوهای آینده حسابداری تکافل براساس دو پیشران رقابت تکافل با بیمه‌های مرسوم و توسعه فرهنگ مالی-اسلامی و مصاحبه با گروه‌های کانونی توسعه یافتند. هر پیشران از دو حالت متضاد تشکیل شده است. حالات متضاد پیشران نخست عبارت‌اند از توسعه قابل توجه فرهنگ مالی-اسلامی در مقابل توسعه ضعیف فرهنگ مالی-اسلامی. پیشران دوم هم دارای دو حالت متضاد است. حالات متضاد این پیشران عبارت‌اند از رقابت‌پذیری کم تکافل با بیمه‌های مرسوم در مقابل رقابت‌پذیری زیاد تکافل با بیمه‌های مرسوم. از خبرگان درخواست شد تا نظر خود را در باب هر سناریو بیان کنند.

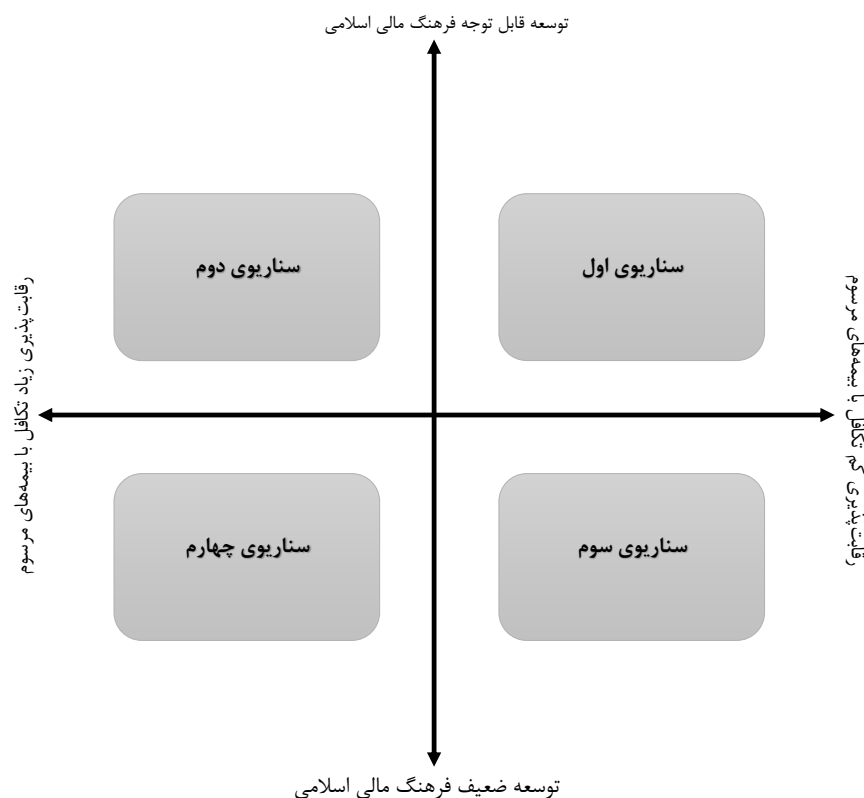
در این مرحله، از خبرگان خواسته شد نظرات خود را درباره اهمیت پیشران‌های پژوهش در قالب یک طیف ۱۰ تایی ارائه دهند. داده‌های مربوط به ماتریس تصمیم با روش خطی نرمال شدند. در ادامه با وزن نظرات خبرگان در مقادیر ماتریس نرمال، ماتریس نرمال موزون به دست آمد. در این پژوهش، با توجه به نوسان مناسب دیدگاه‌های خبرگان نسبت به عوامل مختلف، وزن تمامی خبرگان برابر با ۰.۶۷/۰ در نظر گرفته شد. مقادیر ماتریس نرمال موزون در **جدول ۵** نمایش داده شد.

در مرحله بعد، شاخص‌های چهارگانه روش مارکوس شامل $f(K_i^+)$ ، K_i^+ ، $f(K_i^-)$ ، K_i^- که به منظور بررسی و تحلیل نهایی پیشران‌های پژوهش استفاده می‌شوند، از روی مقادیر ماتریس نرمال موزون محاسبه می‌شوند. **جدول ۶**، امتیازات به‌دست آمده برای پیشران‌های آینده حسابداری تکافل را

جدول ۶. امتیاز و رتبه پیشران‌های نهایی پژوهش

Table 6. Scores and Rankings of the Final Research Drivers

رتبه	امتیاز نهایی	$f(K_i^-)$	$f(K_i^+)$	K_i^-	K_i^+	پیشران‌های پژوهش
4	0.511	0.260455	0.739545	1.585	0.558209	T ₁
2	0.765	0.26049	0.73951	2.37	0.834826	T ₂
3	0.636	0.260461	0.739539	1.972	0.694527	T ₃
6	0.436	0.260526	0.739474	1.35	0.475622	T ₄
7	0.384	0.260529	0.739471	1.189	0.418905	T ₅
8	0.371	0.260438	0.739562	1.15	0.404975	T ₆
5	0.448	0.260462	0.739538	1.39	0.489552	T ₇
1	0.91	0.2605	0.7395	2.819	0.993035	T ₈

شکل ۲. سناریوهای آینده حسابداری تکافل در ایران
Fig. 2. Scenarios for the Future of Takaful Accounting in Iran

باعث پراکندگی در گزارشگری مالی و تضعیف بهره‌وری شده است. از سوی دیگر، گرچه برخی قوانین جدید در حوزه بانکداری و بیمه اسلامی تصویب شده‌اند، نبود زیرساخت‌های حمایتی قوی و استفاده حداقلی از رگ‌تک‌ها در نظارت مالی، موجب شده است این قوانین تأثیر چندانی بر توانمندسازی بازار نداشته باشند. در نتیجه، حسابداری تکافل در ایران با تکیه بر تحرکات فرهنگی و رشد بومی پیش می‌رود، اما به دلیل نبود رقابت‌پذیری عملیاتی، سهم بازار آن همچنان محدود است و با سرعت اندکی رشد می‌کند.

ب) سناریوی دوم: در این سناریو، با آینده‌ای روبه‌رویم که می‌توان آن را دوران طلایی حسابداری بیمه تکافل در ایران نامید. فرهنگ مالی اسلامی به‌طور عمیق در تمامی لایه‌های جامعه، از نظام آموزشی و دانشگاه‌ها گرفته تا رسانه‌ها و دستگاه‌های سیاست‌گذار، نهادینه شده است. سطح اعتماد عمومی به نظام‌های مالی اسلامی به‌شدت افزایش یافته و نه تنها مردم و فعالان اقتصادی داخلی، بلکه سرمایه‌گذاران خارجی نیز بیمه تکافل را به‌عنوان مدلی معتبر، اخلاقی‌مدار و قابل اتکا پذیرفته‌اند.

در چنین شرایطی، شرکت‌های فعال در حوزه تکافل با بازطراحی ساختارهای عملیاتی، به‌کارگیری فناوری‌های پیشرفته نسل چهارم، خودکارسازی کامل فرایندهای حسابداری و استفاده از رگ‌تک‌ها برای اعمال نظارت هوشمند و شفاف، به سطح بالایی از رقابت‌پذیری در مقایسه با بیمه‌های سنتی دست یافته‌اند. استانداردهای بومی

رهبر گروه، نظرات خبرگان را جمع‌آوری کرد. از تقابل این دو پیشران، چهار سناریو توسعه یافت. سناریوهای آینده حسابداری تکافل در شکل ۲ آورده شده است. در ادامه هر یک از این سناریوها تشریح شده‌اند.

سناریوهای آینده حسابداری تکافل در ایران

الف) سناریوی اول: در این آینده‌نگاری، جامعه ایران شاهد رشد چشمگیر و فراگیر فرهنگ مالی اسلامی است. مردم بیش از پیش به اصول شریعت‌محور در عرصه‌هایی چون پس‌انداز، سرمایه‌گذاری و خدمات مالی پایبند هستند. این تحول فرهنگی، بستر مناسبی برای شکوفایی حسابداری تکافل فراهم می‌کند و زمینه را برای ایفای نقش مؤثر آن در ایجاد ساختارهای مالی منطبق با شریعت مهیا می‌سازد. در چنین فضایی، اعتماد عمومی به تکافل نیز افزایش می‌یابد و مطالبه اجتماعی برای شفافیت، عدالت مالی و توزیع منصفانه سود و زیان به‌شدت تقویت می‌شود.

با این حال، تکافل در برابر بیمه‌های مرسوم از توان رقابتی کافی برخوردار نیست. شرکت‌های فعال در این حوزه، به دلیل ضعف در مدل‌های کسب‌وکار، عقب‌ماندگی در بهره‌گیری از فناوری‌های نوین نسل چهارم، و ناکارآمدی در اتوماسیون فرایندهای حسابداری، در ارائه خدمات سریع، انعطاف‌پذیر و رقابتی ناتوان‌اند. اگرچه تلاش‌هایی برای ادغام نرم‌افزارهای حسابداری با ساختارهای مالی اسلامی صورت گرفته، اما نبود استانداردهای بومی و ملی‌شده در حسابداری تکافل،

نتوانسته جایگاه مؤثری برای خود ایجاد کند. شرکت‌ها به دلیل نبود چابکی سازمانی، در پیاده‌سازی فناوری‌های پیشرفته نسل چهارم و خودکارسازی سامانه‌های حسابداری عملکرد ضعیفی دارند. همچنین، تلاش‌ها برای تدوین و اجرای استانداردهای بومی در حسابداری تکافل یا به نتیجه نرسیده‌اند، یا در عمل به کار گرفته نمی‌شوند. فرایند یکپارچه‌سازی نرم‌افزارهای حسابداری با چهارچوب‌های مالی اسلامی نیز هنوز در مراحل اولیه باقی مانده و نتوانسته است مزیت رقابتی قابل توجهی ایجاد کند. در این شرایط، فعالیت‌های حسابداری در صنعت تکافل بیشتر جنبه صوری پیدا کرده‌اند و اثر واقعی آن‌ها بر کارایی و اعتماد ذی‌نفعان بسیار محدود است.

همچنین، قوانین نوین در صنعت مالی اسلامی یا هنوز به‌طور جدی وارد مرحله اجرا نشده‌اند یا بیشتر جنبه پیشنهادی دارند. رگ‌تک‌ها نیز در غیاب سیاست‌گذاری مؤثر و حمایت سازمانی، نتوانسته‌اند نقش نظارتی پررنگی در این حوزه ایفا کنند. ضعف در نظارت و عدم شفافیت در گزارش‌های مالی، به محدود شدن نقش حسابداری در توسعه تکافل منجر می‌شود و چشم‌انداز آن را به سمت رکود و کارایی پایین سوق می‌دهد.

جمع‌بندی و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل پیشران‌های آینده حسابداری تکافل در ایران انجام شده است. پس از بررسی ادبیات نظری و پیشینه پژوهش، ۲۵ پیشران تأثیرگذار بر آینده حسابداری تکافل در ایران شناسایی شد. این پیشران‌ها با توزیع پرسش‌نامه‌های خبره‌سنجی و روش دلفی فازی غربال شدند و ۸ پیشران برای اولویت‌بندی با روش مارکوس انتخاب شدند. براساس امتیازات کسب‌شده، دو پیشران «رقابت‌پذیری تکافل با بیمه‌های مرسوم» و «توسعه فرهنگ مالی اسلامی» به‌ترتیب دارای بالاترین اولویت در میان سایر پیشران‌های مؤثر بر آینده حسابداری تکافل در ایران هستند. سناریوهای آینده حسابداری تکافل براساس دو پیشران رقابت تکافل با بیمه‌های مرسوم و توسعه فرهنگ مالی_اسلامی و مصاحبه با گروه‌های کانونی توسعه یافتند. هر پیشران از دو حالت متضاد تشکیل شده است. حالات متضاد پیشران نخست عبارت‌اند از رقابت‌پذیری کم تکافل با بیمه‌های مرسوم در مقابل رقابت‌پذیری زیاد تکافل با بیمه‌های مرسوم. پیشران دوم هم دارای دو حالت متضاد است. حالات متضاد این پیشران عبارت‌اند از توسعه قابل توجه فرهنگ مالی_اسلامی در مقابل توسعه ضعیف فرهنگ مالی_اسلامی. به‌طور کلی به چهار سناریوی باورپذیر در مورد آینده حسابداری تکافل در ایران به شرح زیر دست یافتیم:

۱. توسعه قابل توجه فرهنگ مالی اسلامی همراه با رقابت‌پذیری کم تکافل با بیمه‌های مرسوم؛
۲. توسعه قابل توجه فرهنگ مالی اسلامی همراه با رقابت‌پذیری زیاد تکافل با بیمه‌های مرسوم؛
۳. توسعه ضعیف فرهنگ مالی اسلامی همراه با رقابت‌پذیری کم تکافل با بیمه‌های مرسوم؛
۴. توسعه ضعیف فرهنگ مالی اسلامی همراه با رقابت رقابت‌پذیری

حسابداری تکافل نه تنها تدوین و تثبیت شده‌اند، بلکه در سطح وسیعی به مرحله اجرا درآمده‌اند و موجب انسجام و اعتبار بیشتر گزارش‌های مالی شده‌اند. همچنین، نرم‌افزارهای حسابداری به‌طور کامل با اصول مالی اسلامی همگام شده‌اند.

در این بستر، قوانین جدید در حوزه بانکداری و بیمه اسلامی به‌طور کامل با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ شده‌اند و زمینه را برای ایجاد رقابت سالم، شفافیت مالی، و جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی فراهم کرده‌اند. چشم‌انداز این آینده نشان می‌دهد که حسابداری تکافل نه تنها به یکی از ارکان اصلی اقتصاد مالی اسلامی در کشور تبدیل شده، بلکه توانایی صدور تخصص و تجربه به بازارهای منطقه‌ای و جهانی را نیز به دست آورده است.

ج) سناریوی سوم: در این چشم‌انداز، شرکت‌های بیمه تکافل با اتکا به نوآوری، دیجیتالی‌سازی و فناوری‌های پیشرفته نسل چهارم توانسته‌اند کیفیت، سرعت و شفافیت خدمات خود را به‌طور چشمگیری افزایش دهند. رگ‌تک‌ها در این مسیر نقشی حیاتی در نظارت و کنترل حسابداری ایفا می‌کنند و نرم‌افزارهای هوشمند و منطبق با اصول مالی اسلامی نیز به‌طور گسترده در سامانه‌های حسابداری استفاده شده‌اند. همچنین، قوانین جدید و استانداردهای بومی حسابداری تکافل از مرحله نظری عبور می‌کنند و به‌طور جدی در عمل اجرا می‌شوند.

با وجود این، سطح فرهنگ عمومی در حوزه مالی اسلامی هنوز به اندازه‌ای نرسیده است که تکافل را به‌عنوان گزینه‌ای رایج و قابل اعتماد بپذیرد. آگاهی و شناخت عمومی از تفاوت‌ها و مزایای تکافل در مقایسه با بیمه‌های مرسوم پایین است و تمایل عمومی، به دلیل عادت و پیشینه ذهنی، همچنان بیشتر به استفاده از بیمه‌های سنتی است. نبود اعتماد اجتماعی کافی و ضعف در گفتمان‌سازی فرهنگی در این حوزه، موجب شده است شرکت‌های تکافل برای رشد، بیش از هویت اسلامی خود، بر کیفیت خدمات و استراتژی‌های بازاریابی تکیه کنند. از این رو، اگرچه صنعت تکافل از نظر فنی و زیرساختی به سطح بالایی از بلوغ و رقابت‌پذیری در مقایسه با بیمه‌های مرسوم رسیده است، نبود پشتیبانی فرهنگی و اجتماعی می‌تواند در بلندمدت مانع از تثبیت پایدار آن در بازار شود. این وضعیت، نوعی ناهمخوانی میان پیشرفت فناوری و پذیرش عمومی ایجاد می‌کند که ممکن است توسعه این حوزه را در آینده با چالش‌هایی روبه‌رو سازد.

د) سناریوی چهارم: در این آینده، جامعه هنوز از نظر فرهنگی آمادگی لازم برای پذیرش گسترده مفاهیم مالی اسلامی را پیدا نکرده است. شناخت عمومی درباره تفاوت‌های بنیادین میان بیمه تکافل و بیمه‌های متعارف پایین است و رویکرد غالب مردم همچنان به نظام‌های سنتی بیمه‌گری تمایل دارد. در چنین فضایی، اعتماد اجتماعی به تکافل در سطح پایینی باقی می‌ماند و گاه با تردید و نگاه انتقادی همراه است، به گونه‌ای که بیمه تکافل صرفاً در بخش‌هایی محدود از جامعه – غالباً جوامع مذهبی – مورد استقبال قرار می‌گیرد. از سوی دیگر، بیمه تکافل در رقابت با بیمه‌های مرسوم نیز

زیاد تکافل با بیمه‌های مرسوم.

براساس تحلیل سناریوهای چهارگانه، روشن است که مسیر آینده حسابداری تکافل در ایران به میزان توسعه فرهنگ مالی اسلامی، رقابت‌پذیری با بیمه‌های مرسوم و سطح بلوغ فناوری‌های مالی بستگی دارد. این پیشران‌ها نه تنها بر شیوه تدوین استانداردها و نظام گزارشگری مالی اثر می‌گذارند، بلکه تصمیم‌گیری مدیران مالی در مؤسسات تکافل را نیز دگرگون می‌سازند. از این رو، نتایج این پژوهش می‌تواند مبنای تصمیم‌سازی برای نهادهای تنظیم‌گر (مانند بیمه مرکزی و سازمان حسابرسی)، شرکت‌های بیمه متصدی تکافل، و دانشگاه‌ها در جهت ایجاد چهارچوب‌های آموزشی، نظارتی و استاندارد متناسب با آینده این صنعت قرار گیرد.

نتایج این پژوهش با بخش قابل توجهی از پیشینه پژوهش هم‌راست است. اهمیت «توسعه فرهنگ مالی اسلامی» که در این مطالعه به عنوان یکی از دو پیشران اصلی آینده حسابداری تکافل شناسایی شد، با یافته‌های پژوهشگران داخلی (حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴) و نیز مطالعات بین‌المللی (al et Akhter, 2021; AL-Hersh & Mas-ron, 2024; Hassan & Abbas, 2020; Hasan & Rahman, 2023; Mahdizan et al., 2024; Mukhtar & Barre, 2024) همخوانی دارد. این مطالعات نشان می‌دهند که فرهنگ مالی اسلامی و گرایش‌های شریعت‌محور، یکی از عوامل مؤثر در توسعه بازار تکافل و نیز پذیرش سازوکارهای مالی اسلامی است. در همین راستا، نقش «رقابت‌پذیری تکافل با بیمه‌های مرسوم» که در این پژوهش بالاترین اولویت را کسب کرد، با نتایج مطالعات داخلی (حاجی‌علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۹؛ حسین‌زاده و همکاران، ۱۴۰۴؛ حبیبی، ۱۴۰۲؛ عربی و محمودی، ۱۳۹۵) و همچنین پژوهش‌های خارجی (Ahmad Alshammari et al., 2019; Coolen-Ma- al et Mokhtar turi, 2013; Echchabi et al., 2014; Hassan & Abbas, 2020; Ustaoglu Mukhtar & Barre, 2024; Raza et al., 2020) نیز همسو است. این مطالعات نشان می‌دهند که ساختار رقابتی صنعت بیمه، به‌ویژه رقابت میان تکافل و بیمه‌های متعارف نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد، کارایی و مسیرهای تحول حسابداری تکافل دارد.

با توجه به چهار سناریوی محتمل آینده حسابداری تکافل در ایران، لازم است سیاست‌گذاران و شرکت‌های بیمه با اتخاذ مجموعه‌ای از اقدامات هماهنگ، زمینه را برای توسعه پایدار و رقابتی تکافل فراهم سازند. این اقدامات باید هم به گسترش فرهنگ مالی اسلامی کمک کند و هم قابلیت رقابت‌پذیری تکافل را در برابر بیمه‌های مرسوم تقویت نماید. پیشنهادهای زیر در پنج محور اصلی تنظیم شده‌اند:

۱. حمایت قانونی و نظارتی: ایجاد چهارچوب قانونی برای تأسیس شرکت‌های تکافل، ارائه مشوق‌های مالیاتی، تدوین قوانین مبتنی بر شریعت، و ایجاد نهادهای نظارتی تخصصی برای ارتقای شفافیت و مسئولیت‌پذیری؛

۲. توسعه خدمات و محصولات: طراحی بیمه‌های متنوع، ساده، قابل اجرا و رقابتی متناسب با نیاز جامعه، و استانداردسازی طرح‌ها

برای افزایش اعتماد؛

۳. فرهنگ‌سازی و آموزش: اجرای برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی، ترویج فرهنگ مالی اسلامی، و تربیت نیروی انسانی متخصص؛

۴. نوآوری فناوری‌ها و تحول دیجیتال: بهره‌گیری از هوش مصنوعی، بلاک‌چین و تحلیل داده برای بهبود فرایندها، شفافیت و کارایی؛

۵. زیرساخت‌های مالی اسلامی: گسترش تکافل اتکایی، تأسیس صندوق‌های تضمین شرعی، و به‌کارگیری ابزارهای مالی اسلامی متناسب با ساختار شرکت‌های تکافل.

پژوهش حاضر، مانند هر مطالعه علمی دیگری، با محدودیت‌هایی همراه است. نخست آنکه جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۵ خبره در حوزه‌های حسابداری، تکافل، بیمه و آینده‌پژوهی بوده است؛ بنابراین، نتایج به میزان قضاوت و دانش تخصصی این گروه وابسته است و تعمیم آن به کل جامعه حرفه‌ای باید با احتیاط انجام گیرد. همچنین روش انتخاب خبرگان به صورت قضاوتی و براساس معیارهای تخصص و تجربه بوده است که هرچند دقت علمی را افزایش داده، اما احتمال سوگیری در انتخاب را نیز به‌طور نسبی افزایش می‌دهد.

از سوی دیگر، روش‌های به‌کاررفته در این پژوهش ذاتاً مبتنی بر قضاوت انسانی و برآوردهای احتمالی‌اند؛ از این رو، عدم قطعیت در نتایج آینده‌پژوهی اجتناب‌ناپذیر است. همچنین روش اولویت‌بندی پیشران‌ها با استفاده از روش امتیازی مارکوس انجام شده که خود محدودیت‌هایی در دقت و عینیت نتایج دارد. با وجود آنکه پژوهش حاضر از رویکرد آمیخته استفاده کرده است، بخش کمی آن محدود به تحلیل داده‌های دلفی و اولویت‌بندی پیشران‌ها بوده و به‌کارگیری روش‌های آماری دیگر می‌تواند موضوع پژوهش‌های آینده باشد.

در تبیین پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده حسابداری تکافل، تمرکز پژوهش بر عوامل کلان اثرگذار بر ساختار حسابداری و گزارشگری مالی در صنعت تکافل بوده است. بدین معنا که تکافل به عنوان بخش مکمل نظام مالی و جایگزین مشروع بیمه‌های متعارف در چهارچوب مفهومی و تحلیل‌های خبرگان لحاظ شده است، هرچند مقایسه جزئی میان سازوکارهای بیمه‌ای و تکافلی در این مرحله از پژوهش انجام نگرفته است و می‌تواند در مطالعات آینده به صورت جداگانه و عمیق‌تر بررسی شود.

در پایان، می‌توان گفت نتایج یک پژوهش کیفی باید زمینه‌ساز و راهنمای پژوهش‌های کیفی و کمی پس از آن باشد. با توجه به چهارچوب نظری و یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌شود پژوهشگران آتی در زمینه‌های زیر و با بهره‌گیری از روش‌های پیشنهادی به پژوهش بپردازند:

۱. انجام پژوهش‌های آینده‌پژوهی در سایر حوزه‌های علوم مالی؛

۲. استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره مانند کداس (CODAS)، تاپسیس (TOPSIS) و تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) برای اولویت‌بندی پیشران‌ها؛

۳. به‌کارگیری روش‌های کمی داده‌محور، مانند تحلیل روند برای تحلیل و پیش‌بینی پیشران‌ها.

مشارکت نویسندگان

محمدجواد زارع بهنمیری: نظارت و سرپرستی، پیشنهاد موضوع و جمع‌بندی پژوهش. محمد حسن ملکی: روش‌شناسی و مدل‌سازی پژوهش. امیرعباس سالمی: جمع‌آوری و تحلیل داده، تهیه پیش‌نویس مقاله.

سپاسگزاری و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از تمامی افرادی که در انجام این پژوهش یاری‌رسان بوده‌اند، قدردانی کنند. همچنین، از داوران و عوامل محترم مجله پژوهشنامه بیمه به دلیل ارائه دیدگاه‌های سازنده که به ارتقای کیفیت مقاله انجامید، صمیمانه سپاسگزاری می‌شود.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در خصوص انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه‌براین، موضوعات اخلاقی، از جمله سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوءرفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر و همچنین، سیاست مجله در قبال استفاده از هوش مصنوعی از سوی نویسندگان رعایت شده است.

دسترسی آزاد

کپی‌رایت نویسنده(ها): ©2026 این مقاله تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 و CC BY اجازه استفاده، اشتراک‌گذاری، اقتباس، توزیع و تکثیر را در هر رسانه یا قالبی مشروط بر درج نحوه دقیق دسترسی به مجوز CC و منوط به ذکر تغییرات احتمالی در مقاله می‌داند. از این‌رو، به استناد مجوز یادشده، درج هرگونه تغییرات در تصاویر، منابع و ارجاعات یا دیگر مطالب از اشخاص ثالث در این مقاله باید در این مجوز گنجانده شود، مگر اینکه در راستای اعتبار مقاله به اشکال دیگری مشخص شده باشد. در صورت درج نکردن مطالب یادشده یا استفاده‌ای فراتر از مجوز فوق، نویسنده ملزم به دریافت مجوز حق نسخه‌برداری از شخص ثالث است. به‌منظور مشاهده مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 به نشانی زیر مراجعه شود:

• <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

یادداشت ناشر

ناشر نشریه پژوهشنامه بیمه با توجه به مرزهای حقوقی در نقشه‌های منتشرشده بی‌طرف باقی می‌ماند.

منابع

- آزادبخت، ف.، یاقوتی، ا.، و درویشی هویدا، ی. (۱۴۰۳). استخراج انگاره‌های فقهی تکافل از فتاوی و نظریات فقیهان امامیه. *پژوهشنامه بیمه*، ۱۳(۴)، ۳۶۱-۳۷۰. <https://doi.org/10.22056/ijir2024.04.06>.
- امجدی، ک.، رجایی، ی.، دالمن پور، م.، و رحیم زاده، ا. (۱۴۰۰). مقایسه تطبیقی بهره‌وری صنعت بیمه تکافل در مقابل بیمه متعارف براساس روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی. *مدیریت بهره‌وری*، ۱۵(۴)، ۲۶۱-۲۷۹. <https://sanad.iau.ir/Journal/jpm/Article975282/>
- پور، م. (۱۳۹۸). بررسی آثار شاخص‌های کلان اقتصادی بر ضریب نفوذ بیمه در ایران با تأکید بر سرمایه انسانی و رشد ارزش افزوده بخش صنعت. *تحلیل‌های اقتصادی توسعه ایران*، ۷(۲)، ۱۰۹-۱۲۷. <https://doi.org/10.22051/edp2020.32047.1246>.
- پهلوانیان، م.، شیرخدايي، م.، و قاضی نوری، س. (۱۴۰۱). تعیین مسیر گذار به فناوری‌های نوین بیمه‌ای در ایران. *پژوهشنامه بیمه*، ۱۱(۲)، ۱۴۷-۱۷۹. <https://doi.org/10.22056/ijir2022.02.05>.
- جعفری نیا، س.، سلماسی، م.، خواستار، ح.، و نیاکان، ل. (۱۴۰۰). مرور نظام‌مند مطالعات آینده‌پژوهی بیمه‌های اتومبیل. *پژوهشنامه بیمه*، ۱۰(۳)، ۲۴۱-۲۵۴. https://ijir.irc.ac.ir/article.131967_html
- جلیلی، ع.، عبدالملکی، ح.، و معظمی، ح. (۱۳۹۶). بررسی مبانی حقوقی بازتوزیع مازاد بیمه تکافل. *پژوهشنامه بیمه*، ۶(۲)، ۱۳۹-۱۴۸. <https://doi.org/10.22056/ijir2017.02.06>.
- حاجی علی اکبری، ف.، زبان دان، ا.، و جعفرلی، ف. (۱۳۹۹). بررسی عوامل مؤثر در پیاده‌سازی بیمه اسلامی (تکافل)

- در سطح بیمه میهن. *پژوهشنامه بیمه*، ۹(۴)، ۴۴۴-۴۶۱. <https://doi.org/10.22056/ijir2020.04.05>.
- حبیبی، م. (۱۴۰۲). ویژگی‌ها، عوامل و موانع مؤثر بر پذیرش تکافل در صنعت بیمه با رویکرد داده‌بنیاد. *اقتصاد اسلامی*، ۲۳(۹۲)، ۱۶۳-۱۹۳. https://eghtesad.iict.ac.ir/article.713174_html
- حسین زاده، م.، صفا، م.، ملکی، م.، ح.، و برهانی، س. ع. (۱۴۰۴). شناسایی و تحلیل پیش‌ران‌های مؤثر بر صنعت بیمه. *پژوهشنامه بیمه*، ۱۴(۳)، ۱۹۳-۲۰۸. <https://doi.org/10.22056/ijir2025.03.02>.
- حسینی، س. ر.، و کاظمی نجف‌آبادی، م. (۱۳۹۸). تحلیل عرضه و تقاضای خدمات تکافلی در اقتصاد اسلامی. *دوفصلنامه جستارهای اقتصادی ایران با رویکرد اقتصاد اسلامی*، ۱۶(۳۱)، ۱۶۱-۱۹۴. <https://doi.org/10.30471/iee2019.1601>.
- حقیقی کفاش، م.، بهرامی، ا.، و حاجی کریمی، ب. (۱۴۰۲). شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر اینشورتک برای کسب‌وکارهای نوپا در صنعت بیمه. *مدیریت کسب‌وکارهای بین‌المللی*، ۶(۳)، ۸۷-۱۰۷. <https://doi.org/10.22034/jiba2023.49744.1837>.
- خندان، ع.، نیاکان، ل.، و فخاری نژاد، ز. (۱۴۰۲). پیش‌بینی بازخريد بیمه‌نامه‌های زندگی به شرط فوت با استفاده از شبکه‌های عصبی عمیق. *پژوهشنامه بیمه*، ۱۲(۴)، ۲۶۵-۲۸۲. <https://doi.org/10.22056/ijir2023.04.02>.
- دهقانی، ج.، ملکی، م.، ح.، پورفخران، م.، ر.، و صفا، م. (۱۴۰۳). آینده‌پژوهی تأمین مالی پایدار در صنعت حمل‌ونقل دریایی با رویکرد سناریونگاری. *مدیریت مهندسی و رایانش نرم*، ۱۰(۲)، ۲۷-۵۱.

<https://doi.org/10.22091/jemsc2024.11086.1186>.

رحمانی، ع. و رسولی، ن. (۱۴۰۱). چالش‌های اندازه‌گیری قراردادهای بیمه طبق استاندارد بین‌المللی گزارشگری مالی شماره ۱۷ در ایران. *دانش حسابداری مالی*، ۹(۴)، ۳۳-۷۲. <https://doi.org/10.30479/jfak2022.17352.3011>.

ستایش، م. ح. و رضائیان زاده، ر. (۱۴۰۲). شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر نوآوری در حسابداری. *مطالعات تجربی حسابداری مالی*، ۲۰(۷۸)، ۳۳-۱. <https://doi.org/10.22054/qjma2023.73784.2461>.

سلاطی، ص.، برزیده، ف.، رئیسی واثانی، ا. و باباجانی، ج. (۱۴۰۰). شناسایی پیشران‌های مؤثر بر آینده حسابداری در ایران در حوزه نوآوری‌های فناوری‌محور. *حسابداری و منافع اجتماعی*، ۱۱(۴)، ۲۴-۱. <https://doi.org/10.22051/jaasci2022.39111.1663>.

شاه‌آبادی، ا.، مهدی پور، ف. و مرادی، ع. (۱۳۹۹). تأثیر ضریب نفوذ بیمه بر فضای کارآفرینی در کشورهای منتخب. *پژوهشنامه بیمه*، ۹(۳)، ۲۶۴-۲۷۹. <https://doi.org/10.22056/ijir2020.03.02>.

عربی، س. ه. و محمودی، ف. (۱۳۹۵). بررسی تکافل، چشم‌انداز و چالش‌های صنعت تکافل. *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۵(۱۴)، ۷-۳۱. <https://mieaoi.ir/article-1-290-en.html>

قربانی، ز.، علی مرادی افشار، پ.، فقه مجیدی، ع. و قربانی، ز. (۱۴۰۴). تأثیر شوک ناطمینانی اقتصاد کلان بر ضریب نفوذ بیمه در ایران. *پژوهشنامه بیمه*، ۱۴(۴)، ۳۲۷-۳۴۶. <https://doi.org/10.22056/ijir2025.04.05>.

محبی آشتیانی، س.، عادل، ا. ع.، پورفخاران، م. ر. و ملکی، م. ح. (۱۴۰۴). ارائه چارچوبی برای شناسایی و تحلیل پیشران‌های مؤثر بر آینده قراردادهای هوشمند در صنعت بانکداری. *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۱۴(۵۰)، ۲۶۱-۲۸۷. <https://mieaoi.ir/article-1-1699-fa.html>

ملکی، م. ح.، مرتضوی، س. ح.، شیرویه‌پور، ش. و زارع بهنمیری، م. ح. (۱۴۰۲). نقش کلان‌داده در آینده صنعت بانکداری با رویکرد سناریونگاری. *مطالعات مدیریت کسب‌وکار هوشمند*، ۱۲(۴۷)، ۲۷۱-۳۱۳. <https://doi.org/10.22054/ims2023.74259.2347>.

هادی شایسته، ا.، ملکی، م. ح.، میرعرب بایگی، س. ع. و یزدانیان، ن. (۱۴۰۰). آینده‌پژوهی سازمان‌های پروژه‌محور فعال در صنعت خدمات مالی. *مدیریت صنعتی*، ۱۳(۳)، ۴۱۴-۳۹۱. <https://doi.org/10.22059/imj1007881.2021.333426>.

Abdullah, A. A. H., & Almaqtari, F. A. (2024). The impact of artificial intelligence and Industry 4.0 on transforming accounting and auditing practices. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 10(1), 100218. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S219985312400012X>

Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. (2023-a). *Financial Accounting Standard No. 42: Presentation and Dis-*

closure in the Financial Statements of Takaful Institutions. Manama, Bahrain: Author. <https://aaoifi.com/accounting-standards-2/?lang=en>

Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. (2023-b). *Financial Accounting Standard No. 43: Accounting for Takaful Institutions*. Manama, Bahrain: Author. <https://aaoifi.com/accounting-standards-2/?lang=en>

Adewale, A. A., & Ismal, R. (2022). Empirical assessment on digital transformation in Islamic banking 1. In Y. Suzuki, & M. D. Miah (Eds.), *Digital Transformation in Islamic Finance* (pp. 118-141). Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003262169-9/empirical-assessment-digital-transformation-islamic-banking-1-abideen-adeyemi-adewale-rifki-ismal>

Ahmad Mokhtar, H. S., Abdul Aziz, I., & Md Hilal, N. (2017). Corporate demand for general Takāful in Malaysia. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 9(2), 164-184. <https://doi.org/10.1108/IJIF-08-2017-0024>

Akhter, W., & Khan, S. U. (2017). Determinants of Takāful and conventional insurance demand: A regional analysis. *Cogent Economics & Finance*, 5(1), 1291150. <https://doi.org/10.1080/2322039.2017.1291150>

Akhter, W., Jamil, H., & Fam, K. S. (2021). Islamic influence on customer satisfaction: Evidence from Takaful and conventional insurance industry. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(4), 524-543. <https://doi.org/10.1108/JIABR-05-2020-0148>

Alhammadi, S. (2023). Expanding financial inclusion in Indonesia through Takaful: Opportunities, challenges and sustainability. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 23(6), 2738-2757. <https://doi.org/10.1108/JFRA-05-2023-0256>

AL-Hersh, N. F., & Masron, T. A. (2024). The role of culture on Islamic finance: A comparative analysis from Islamic finance permitting countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 15, 13131-13159. <https://doi.org/10.1007/s13132-023-01579-0>

Alkhan, A. M., & Hassan, M. K. (2020). Takaful operators: Analyzing segregated accounts

- between operator/participants. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 11(9), 1649-1664. <https://doi.org/10.1108/JIABR-01-2020-0005>
- Alshammari, A. A., Alhabshi, S. M. B. S. J., & Saiti, B. (2019). The impact of competition on cost efficiency of insurance and takaful sectors: Evidence from GCC markets based on the Stochastic Frontier Analysis. *Research in International Business and Finance*, 47, 410-427. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0275531918304100>
- Alshammari, A. A., Syed Jaafar Alhabshi, S. M., & Saiti, B. (2018). A comparative study of the historical and current development of the GCC insurance and takaful industry. *Journal of Islamic Marketing*, 9(2), 356-369. <https://doi.org/10.1108/JIMA-05-2016-0041>
- Alshater, M. M., Saba, I., Supriani, I., & Rabbani, M. R. (2022). Fintech in Islamic finance literature: A review. *Heliyon*, 8(9). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10385>
- Amjadi, K., Rajaei, Y., Dalmanpour, M., & Rahimzadeh, A. (2021). Comparative study of productivity of Islamic Takafel insurance and conventional insurance based on fuzzy hierarchical analysis method. *The Journal of Productivity Management*, 15(4), 261-279. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jpm/Article/975282> [In Persian].
- Arabi, S., & Mahmodi, F. (2016). Perspective and challenges of Takaful industry. *Islamic Economics and Banking*, 5(14), 7-31. <https://mieaoi.ir/article-1-290-en.html> [In Persian].
- Ayedh, A. M., Mahyudin, W. A. T., Abdul Samat, M. S., & Muhamad Isa, H. H. (2021). The integration of Shariah compliance in information system of Islamic financial institutions: Qualitative evidence of Malaysia. *Qualitative Research in Financial Markets*, 13(1), 37-49. <https://doi.org/10.1108/QRFM-05-2017-0042>
- Azadbakht, F., Yaghouti, E., & Darvishihoveyda, Y. (2024). Extracting jurisprudential concepts of Takaful based on opinions and insurance fatwas of Imami jurists. *Iranian Journal of Insurance Research*, 13(4), 361-370. <https://doi.org/10.22056/ijir.2024.04.06> [In Persian].
- Bakar, M. D. (2009). Shari'ah Principles Governing Takaful Models. *Takaful Islamic Insurance: Concepts and Regulatory Issues*, 31-45. <https://doi.org/10.1002/9781118390528.ch3>
- BenSaid, Y. R., & Quttainah, M. A. (2024). The determinants of Takaful insurance financial stability: The moderating role of Shari'ah Supervisory Board. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 17(5), 977-998. <https://doi.org/10.1108/JIABR-11-2023-0392>
- Billah, M. M. (2003). *Islamic and Modern Insurance (Principles and Practices)*. Ilmiah Publishers. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130282271088702592>
- Bonsón, E., & Bednárová, M. (2019). Blockchain and its implications for accounting and auditing. *Meditari Accountancy Research*, 27(5), 725-740. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-11-2018-0406>
- Cahyandari, R., Kalfin, Sukono, Purwani, S., Ratnasari, D., Herawati, T., & Mahdi, S. (2023). The development of sharia insurance and its future sustainability in risk management: A systematic literature review. *Sustainability*, 15(10), 8130. <https://doi.org/10.3390/su15108130>
- Coolen-Maturi, T. (2013). Islamic insurance (Takaful): Demand and supply in the UK. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6(2), 87-104. <https://doi.org/10.1108/17538391311329806>
- Dehghani, J., Maleki, M. H., Pourfakharan, M. R., & Safa, M. (2024). Futures study of sustainable financing in the marine transportation industry with a scenario approach. *Engineering Management and Soft Computing*, 10(2), 27-51. <https://doi.org/10.22091/jemsc.2024.11086.1186> [In Persian].
- Doss, S. (2020). Digital disruption through data science: Embracing digital innovation in insurance business. *Bimaquest*, 20(3), 16-33. <http://bimaquest.niapune.org.in/index.php/bimaquest/article/view/78>
- Echchabi, A., Ayinde Olorogun, L., & Azouzi, D. (2014). Islamic insurance prospects in Tunisia in the wake of the Jasmine revolution: A survey from customers' perspective. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 5(1), 15-28. <https://doi.org/10.1108/JIABR-06-2012-0032>
- Farah, A. A., Mohamed, M. A., Ali Farah, M., Yusuf, I. A., & Abdulle, M. S. (2025). Impact of

- Islamic banking on economic growth: A systematic review of Scopus-indexed studies (2009–2024). *Cogent Economics & Finance*, 13(1), 2490819. <https://doi.org/10.1080/23322039.2025.2490819>
- Fülöp, M. T., Topor, D. I., Ionescu, C. A., Căpușeanu, S., Breaz, T. O., & Stanescu, S. G. (2022). Fintech accounting and Industry 4.0: Future-proofing or threats to the accounting profession? *Journal of Business Economics and Management*, 23(5), 997-1015. <https://doi.org/10.3846/jbem.2022.17695>
- Ghorbani, Z., Alimoradi Afshar, P., Fegheh Majidi, A., & Ghorbani, Z. (2025). Impact of macroeconomic uncertainty shocks on insurance penetration in Iran. *Iranian Journal of Insurance Research*, 14(4), 327-346. <https://doi.org/10.22056/ijir.2025.04.05> [In Persian].
- Gundumogula, M. (2020). Importance of focus groups in qualitative research. *International Journal of Humanities and Social Science (IJHSS)*, 8(11), 299-302. <https://doi.org/10.24940/theijhss/2020/v8/i11/HS2011-082>
- Habib, S. F. (2018). Takaful. In S. F. Habib (Eds.), *Fundamentals of Islamic Finance and Banking* (Chapter 10, 169-204). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119371076.ch10>
- Habibi, A., Jahantigh, F. F., & Sarafrazi, A. (2015). Fuzzy Delphi technique for forecasting and screening items. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management*, 5(2), 130-143. <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7307.2015.00036.5>
- Habibi, M. (2024). Features, factors and barriers affecting the acceptance of Takaful in the insurance industry with the foundation's data approach. *Islamic Economics*, 23(92), 163-193. https://eghtesad.iict.ac.ir/article_713174.html?lang=en [In Persian].
- Hadi Shayesteh, A., Maleki, M. H., Mirarab Baygi, S. A., & Yazdani, N. (2022). A future study of project-based organizations active in financial services industry. *Industrial Management Journal*, 13(3), 391-414. <https://doi.org/10.22059/imj.2021.333426.1007881> [In Persian].
- Haghighi Kafash, M., Bahrami, A., & Hajikarimi, B. (2023). Identification and prioritization of components and indicators affecting insurtech for start-ups in the insurance industry. *Journal of International Business Administration*, 6(3), 87-107. <https://doi.org/10.22034/jiba.2023.49744.1837> [In Persian].
- Hajialiakbari, F., Zaban Daan, E., & Jafarli, F. (2020). Investigating effective factors in the implementation of Islamic insurance (Takaful) at the level of Mihan Insurance. *Iranian Journal of Insurance Research*, 9(4), 444-461. https://ijir.irc.ac.ir/article_130270.html?lang=en [In Persian].
- Hasan, A. A. T., & Rahman, M. T. (2023). Family Takaful purchase intentions in Bangladesh: The mediating role of attitude and saving motives and the moderating role of religiosity. *Islamic Economic Studies*, 31(1/2), 2-21. <https://doi.org/10.1108/IES-03-2023-0012>
- Hassan, E., & Rohayem, A. (2009). Transparency and financial reporting in Islamic insurance. In S. Archer, R. A. Abdel Karim, V. Nienhaus, *Takaful Islamic Insurance: Concepts and Regulatory Issues* (Chapter 13, pp. 265-284). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118390528.ch13>
- Hassan, H. A. (2020). Takaful models: origin, progression and future. *Journal of Islamic Marketing*, 11(6), 1801-1819. <https://doi.org/10.1108/JIMA-04-2018-0078>
- Hassan, H. A., & Abbas, S. K. (2020). Factors influencing the investors' intention to adopt Takaful (Islamic insurance) products: A survey of Pakistan. *Journal of Islamic Marketing*, 11(1), 1-13. <https://doi.org/10.1108/JIMA-03-2018-0064>
- Hassan, M. S., Islam, M. A., Yusof, M. F., & Nasir, H. (2023). Users' fintech services acceptance: A cross-sectional study on Malaysian Insurance & takaful industry. *Heliyon*, 9(11), e21130. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S240584402308338X>
- Hemrit, W., & Belgacem, I. (2026). What are the key drivers of Fraud reporting in Takaful insurance? Evidence from count data models. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 24(4), 2050–2070. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S240584402308338X>
- Hoseini, S. R., & Kazemi Najafabadi, M. (2019). Analysis of supply and demand for services of Takaful in Islamic economics. *Journal of*

- Economic Essays: An Islamic Approach "Jostārḥā-ye Eghtesādi bā Ruykard-e Eslāmi"*, 16(31), 161-194. <https://doi.org/10.30471/iee.2019.1601> [In Persian].
- Hosseinzadeh, M., Safa, M., Maleki, M. H., & Borhani, S. A. (2025). Identifying and analyzing drivers affecting the insurance industry. *Iranian Journal of Insurance Research*, 14(3), 193-208. https://ijir.irc.ac.ir/article_160352.html?lang=en [In Persian].
- IMARC Group. (2024). *Takaful Market Size, Share, Trends and Forecast by Product Type and Region, 2025–2033*. Retrieved June 24, 2025, from <https://www.imarcgroup.com/takaful-market>
- Jafari Nia, S., Salmasi, M., Khashtar, H., & Niakan, L. (2021). A systematic review of future studies in the field of auto insurance. *Iranian Journal of Insurance Research*, 10(3), 241-254. <https://doi.org/10.22056/ijir.2021.03.07> [In Persian].
- Jalili, A., Abdolmaleki, H., & Moazami, H. (2017). Investigating the legal basis of the redistribution of takaful insurance surplus. *Iranian Journal of Insurance Research*, 6(2), 139-148. <https://doi.org/10.22056/ijir.2017.02.06> [In Persian].
- Karbhari, Y., Muye, I., Hassan, A. F. S., & Elnahass, M. (2018). Governance mechanisms and efficiency: Evidence from an alternative insurance (Takaful) market. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 56, 71-92. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2018.02.017>
- Khan, A., Hassan, M. K., Paltrinieri, A., Dreassi, A., & Bahoo, S. (2020). A bibliometric review of Takaful literature. *International Review of Economics & Finance*, 69, 389-405. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.05.013>
- Khandan, A., Niakan, L., & Fakharinezhad, Z. (2023). Predicting term life insurance surrender using deep neural networks. *Iranian Journal of Insurance Research*, 12(4), 265-282. <https://doi.org/10.22056/ijir.2023.04.02> [In Persian].
- Mahdzan, N. S., Zainudin, R., Wan Ahmad, W. M., & Hanifa, M. H. (2024). Does Islamic financial literacy and motives influence the holdings of Islamic financial products? A study on bank customers in Klang Valley, Malaysia. *Journal of Islamic Marketing*, 15(9), 2286-2309. <https://doi.org/10.1108/JIMA-05-2022-0158>
- Maleki, M. H., Mortazavi, S. M., Shirooyehpour, S., & Zare Bahnamiri, M. J. (2023). The role of big data in the future of the banking industry with scenario planning approach. *Business Intelligence Management Studies*, 12(47), 271-313. <https://doi.org/10.22054/ims.2023.74259.2347> [In Persian].
- Malik, A., & Ullah, K. (2019). *Introduction to Takaful*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-981-32-9016-7>
- Mejri, M., Ben Othman, H., Abdou, H. A., & Husainey, K. (2023). Comparing the value-relevance of AAOIFI versus IFRS accounting numbers in the Takaful industry. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 14(7), 1065-1087. <https://doi.org/10.1108/JIABR-10-2020-0333>
- Memon, U., Waseem, M., Zain ul Abidin, M., Junejo, Z., & Ali, M. (2024). Turning crisis into opportunity: The emergence of cyber risk takaful in the digital world. *Emerald Emerging Markets Case Studies*, 14(3), 1-24. <https://doi.org/10.1108/EEMCS-12-2023-0467>
- Mohd Zain, F. A., Wan Abdullah, W. A., & Percy, M. (2021). Voluntary adoption of AAOIFI disclosure standards for takaful operators: The role of governance. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(4), 593-622. <https://doi.org/10.1108/JIABR-08-2018-0119>
- Mohebi Ashtiani, S., Adeli, O. A., Pourfakharan, M. R., & Maleki, M. H. (2026). A framework for identifying and analyzing drivers affecting the future of smart contracts in the banking industry. *Islamic Economics and Banking*, 14(50), 261-287. <https://mieaoi.ir/article-1-1699-fa.html> [In Persian].
- Mohy-Ul-Din, S., Samad, S., Rehman, M. A., Ali, M. Z., & Ahmad, U. (2019). The mediating effect of service provider expertise on the relationship between institutional trust, dispositional trust and trust in Takaful services: An empirical investigation from Pakistan. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 12(4), 509-522. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-02-2018-0072>
- Mukhtar, Y. A., & Barre, G. M. (2024). Determinants of customer perception on the adoption of Takaful in Somalia. *Journal of Islamic Account-*

- ing and Business Research*, 15(7), 1053-1071. <https://doi.org/10.1108/JIABR-03-2022-0093>
- Naheem, M. A. (2023). Presenting a legal and regulatory analysis of the United Arab Emirates' past, present and future legislation on combating money laundering (ML) and terrorist financing (TF). *Journal of Money Laundering Control*, 26(2), 253-267. <https://doi.org/10.1108/JMLC-08-2017-0038>
- Naz, A., Ali, M., & Abadullah. (2025). Takaful governance and sustainable practices. In M. Ali, S. A. Raza, N. S. Abdul Wahab, C. Puah, H. Amin, & Abadullah (Eds.), *Islamic Finance and Corporate Governance: Synergies for Sustainable Growth* (Chapter 11, pp. 175-201). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-83662-346-520251023>
- Nyumba, T. O., Wilson, K., Derrick, C. J., & Mukherjee, N. (2018). The use of focus group discussion methodology: Insights from two decades of application in conservation. *Methods in Ecology and Evolution*, 9(1), 20-32. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.12860>
- Pahlavanian, M., Shirkhodaie, M., & Ghazinoory, S. (2022). Determining the transition path to emerging insurance technologies in Iran. *Iranian Journal of Insurance Research*, 11(2), 147-179. <https://doi.org/10.22056/ijir.2022.02.05> [In Persian].
- Parvar, M. (2019). Investigating the effects of macroeconomic indicators on insurance penetration rate in Iran with emphasis on human capital and value-added growth of the industrial sector. *Iranian Economic Development Analyses*, 7(2), 109-127. <https://doi.org/10.22051/edp.2020.32047.1246> [In Persian].
- Rahmani, A., & Rasouli, N. (2022). Challenges of measuring insurance contracts according to International Financial Reporting Standard No. 17 in Iran. *Financial Accounting Knowledge*, 9(4), 33-72. <https://doi.org/10.30479/jfak.2022.17352.3011> [In Persian].
- Raza, S. A., Ahmed, R., Ali, M., & Qureshi, M. A. (2020). Influential factors of Islamic insurance adoption: An extension of theory of planned behavior. *Journal of Islamic Marketing*, 11(6), 1497-1515. <https://doi.org/10.1108/JIMA-03-2019-0047>
- Salati, S., Barzideh, F., Raeisi Vanani, I., & Babajani, J. (2022). Identifying the drivers of the future of accounting in Iran in the field of technology-based innovations. *Journal of Accounting and Social Interests*, 11(4), 1-24. <https://doi.org/10.22051/jaasci.2022.39111.1663> [In Persian].
- Sallemi, N., & Zouari, G. (2024). Effect of external corporate factors on takaful performance. *Asian Journal of Accounting Research*, 9(3), 217-228. <https://doi.org/10.1108/AJAR-10-2023-0336>
- Sarea, A. M., Elsayed, A. H., & Bin-Nashwan, S. A. (2021). *Artificial Intelligence and Islamic Finance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003171638>
- Setayesh, M. H., & Rezaeianzadeh, Z. (2023). Identification and ranking of factors affecting innovation in accounting. *Empirical Studies in Financial Accounting*, 20(78), 1-33. <https://doi.org/10.22054/qjma.2023.73784.2461> [In Persian].
- Shah Abadi, A., Mehdipur, F., & Moradi, A. (2020). The impact of insurance penetration on the entrepreneurial space in selected countries. *Iranian Journal of Insurance Research*, 9(3), 264-279. <https://doi.org/10.22056/ijir.2020.03.02> [In Persian].
- Shanmugam, B., & Thanasegaran, H. (2008). Combating money laundering in Malaysia. *Journal of Money Laundering Control*, 11(4), 331-344. <https://doi.org/10.1108/13685200810910402>
- Sherif, M., & Hussnain, S. (2017). Family Takaful in developing countries: The case of Middle East and North Africa (MENA). *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 10(3), 371-399. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-01-2016-0016>
- Sherif, M., & Shaa'iri, N. A. (2013). Determinants of demand on family Takaful in Malaysia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 4(1), 26-50. <https://doi.org/10.1108/17590811311314276>
- Shukor, S. A. (2020). Trust in Takaful agents: Antecedents and consequences. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 11(6), 1161-1174. <https://doi.org/10.1108/JIABR-01-2018-0013>
- Stević, Ž., Pamučar, D., Puška, A., & Chatterjee, P. (2020). Sustainable supplier selection in health-

- care industries using a new MCDM method: Measurement of alternatives and ranking according to COmpromise solution (MARCOS). *Computers & industrial engineering*, 140, 106231. <https://doi.org/10.1016/j.cie.2019.106231>
- Stoeckli, E., Dremel, C., & Uebernickel, F. (2018). Exploring characteristics and transformational capabilities of InsurTech innovations to understand insurance value creation in a digital world. *Electronic Markets*, 28, 287-305. <https://doi.org/10.1007/s12525-018-0304-7>
- Ustaoglu, M. (2015). Public awareness, understanding and attitudes towards interest-free insurance (Takaful) services evaluation by education level: Survey based on empirical analysis for Turkey. *Journal of Asian and African studies*, 50(4), 445-456. <https://doi.org/10.1177/0021909614533095>
- Wahyuni, E. T., Azhar, Z., & Fajriati, N. (2023). Institutional work for IFRS adoption: The case of IFRS 17 insurance contract for Islamic insurance in Malaysia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 16(6), 1058-1073. <https://doi.org/10.1108/JIABR-06-2023-0173>
- Yunita, I. (2024). Development, Risk and legal aspect of fintech, insurtech and proptech in Indonesia. *Majority Science Journal*, 2(1), 390-399. <https://doi.org/10.61942/msj.v2i1.54>

AUTHOR(S) BIOSKETCHES	معرفی نویسندگان
محمدجواد زارع بهنمیری (Mohammad Javad Zare Bahnamiri)، دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران. - Email: Mj.zare@qom.ac.ir - ORCID: 0000-0003-3992-8810	
محمدحسن ملکی (Mohammad Hasan Maleki)، استاد تمام، گروه مدیریت، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران. - Email: Mh.maleki@qom.ac.ir - ORCID: 0000-0002-3740-5402	
امیرعباس سالمی (Amir Abbas Salemi)، دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه قم، قم، ایران. - Email: Amirabbassalemi1378@gmail.com - ORCID: 0009-0007-0134-5544	

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Zare Bahnamiri, M. J., Maleki, M. H., & Salemi, A. A. (2026). Futures studies of Takaful accounting in Iran. *Iranian Journal of Insurance Research*, 15(4), 385-406.

DOI: 10.22056/ijir.2026.04.05

URL: https://ijir.irc.ac.ir/article_160369.html

